

III. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közigazgatása a második világháború után

III. 1. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közigazgatása 1944-1950

Az 1944 és 1945 fordulóján megyénkben lezajlott hadműveletek alatt a polgári közigazgatás széthullott. A hatályba lépő különleges közigazgatási jogszabályok értelmében az önkormányzatok szüneteltek, a tisztviselők többsége elhagyta szolgálati helyét és nyugatabbra menekült. A front átvonulása azonban nem csak a hivatalok személyi állományát, hanem az egyes települések történelmét megörökítő, avagy a helyi közigazgatás napi működéséhez használt írásos dokumentumokat, sőt, akár magukat a hivatali épületeket és berendezéseiket is igen súlyosan érintette.

Szolnok városát például 1944. október 8-án ürítették ki.¹ A város és a megye menekülő vezetői a hivatalok mozdítható felszereléseit, az ügyintézéshez használt iratokat, irodai felszereléseket² és természetesen a pénztárakban őrzött értékeket is előbb Jászberénybe, majd onnan az esztergomi vármegyeházára szállították, hogy ott biztonságba helyezték. Közel fél év elteltével, 1945 tavaszán Komárom-Esztergom vármegye alispánja arról tájékoztatta szolnoki kollégáját, hogy az esztergomi vármegyeháza az orosz, német, majd ismét orosz katonai parancsnokságok elhelyezésére szolgált, ahova még neki sem állt módjában hivatalaival visszaköltözni. A katonai megszállás során pedig Jász-Nagykun-Szolnok vármegye odaszállított iratanyaga jórészt megsemmisült, míg az írógépeket a német katonai szervek vették igénybe és szállították el.³

Hasonló sors jutott a vármegye levéltárának legértékesebb, XIV-XVI. századi okleveleinek is, melyeket légoltalmi szempontból biztonságos helyre, még a háború folyamán Jászapatiba, az ottani főszolgabírói hivatalba szállítottak. A község kiürítésekor ezeket is tovább szállították Nagyigmándra (szintén Komárom-Esztergom vm.), ahol a harcok során elpusztultak, illetve soha többet nem kerültek elő.⁴

A szolnoki vármegyeházán maradt levéltári iratok sem vészelték át sértetlenül a háború átvonulását. Mivel Budapest ostromának ideje alatt Szolnokból kórházváros lett, a legtöbb középületet, köztük a vármegyeházát is ideiglenes kórházként használták, folyosóikon, termeikben sebesült szovjet katonákat helyeztek el. Ez azzal járt, hogy a még hátramaradt és feleslegesnek, vagy útban lévőnek talált valamennyi bútor, szakkönyv és egyéb felszerelés megsemmisült. Az, hogy a teljes levéltári iratanyag nem jutott erre a sorsra a kórház parancsnokának volt köszönhető, aki azokat a termekbe, ahol az 1867 előtti iratok és az anyakönyvi másodpéldányok, egyesületi alapszabályok voltak, különleges védelem alá helyezte.⁵ Azonban a XX. századi közigazgatási iratok 50 %-a sajnálatosan elpusztult, mivel egyéb vármegyei szakkönyvekkel együtt, az épület park felőli oldalára kiszórták egy hatalmas halomba. Ezen irathalmot később internáltak egy csoportjával takarították el.⁶ Szintén a vármegye levéltárának okozott kárt, hogy mindezek az események 1944/1945 telére estek, amikor is a hidegre való tekintettel az iratok tárolására használt faállványokat – talán részben a kiszórt iratokat használva gyújtósnak – egyszerűen feltűzelték.⁷

1 MNL JNSZML Alispáni iratok 1981/1946.

2 MNL JNSZML Alispáni iratok 8343/1946. A vármegyeházáról pl. 40 db írógépet és 1 számológépet.

3 Uo.

4 MNL JNSZML Levéltár történetével kapcsolatos iratok gyűjteménye, Szedő Antal vármegyei főlevéltárnok jelentése. Szolnok, 1948. júl. 6.

5 Uo.

6 MNL JNSZML dr. Áts Ferenc visszaemlékezése. Bp., 1992.

7 MNL JNSZML Levéltár történetével kapcsolatos iratok gyűjteménye, Szedő Antal vármegyei főlevéltárnok jelentése. Szolnok, 1948. július 6.

De nem pusztán a megyeszékhely közigazgatási irataiban keletkezett súlyos veszteség. A háborús események számlájára írható Mezőtúr város 1945 előtti irattárának szinte teljes pusztulása is. Ugyanígy számos község, pl. Fegyvernek, Kengyel, Kuncsorba, Tiszavárkony, Tószeg stb. iratai is részben, vagy szinte teljes egészében elégték, lovak alá hányták, vagy más módon semmisültek meg a front átvonulása körüli hónapokban.

A harci események következtében megsemmisült és a vármegye későbbi működéséhez elengedhetetlenül fontos irodai felszereléseket, törvény- és szakkönyveket csak évek múltával lehetett pótolni, ami jelentősen akadályozta a közigazgatás újjászervezését, a későbbi ügyintézését. Továbbá az írásos dokumentumok (pl. munkaügyi iratok, telekkönyvek, iskolák és bankok iratai, magánszerződések stb.) megrongálódása avagy elvesztése súlyos károkat okozott a jogbiztonság és jogfolytonosság terén is az egyes hivatalos szerveknek és magánszemélyeknek egyaránt. (Illetve az iratokban keletkezett felbecsülhetetlen károk sajnálatos eredménye lett az is, hogy egyes települések háború előtti történelmét források hiányában ma már szinte lehetetlen pontosan rekonstruálni.)

A szovjet csapatok az arcvonaluk mögötti 50-100 km-es sávot hadművelési területnek tekintették. Ez a közvetlen harci cselekményeken túl is plusz terhet jelentett a helyi lakosság és a széthullott polgári államgépezet romjain szerveződő ideiglenes önkormányzati szervek számára. A különböző katonai feladatok végrehajtására a városokban és nagyobb községekben a szovjet hadsereg saját kebeléből katonai parancsnokságokat hozott létre. Ezen katonai hatóságoknak volt a feladata gondoskodni csapataik elszállásolásáról, élelmiszerről, igásállatokkal, üzemanyaggal való ellátásáról (természetesen a helyben fellelhető készletek terhére), az utánpótlási vonalak (felrobbantott hidak, megrongálódott vasútvonalak stb.) helyrehozataláról, a helyi gyárakban, üzemekben a termelés újraindításáról. Ugyanakkor a helyi polgári közigazgatás feladatait nem kívánták átvenni, ehelyett annak újjászervezésére és szoros ellenőrzésére törekedtek. Így például az újjáépítési munkálatokhoz szükséges lakosságot már az ideiglenesen szerveződő közigazgatási szervekkel vezényelték ki közmunkára, mely szervekkel pusztán létszámigényüket, a határidőket és a kilátásba helyezett szankciókat közölték. Szükségesnek tartották továbbá, hogy a civil közigazgatási szervek lehetőségeikhez mérten mielőbb lássanak hozzá az élet normalizálásához, szervezzék meg a lakosság közellátását is, gondoskodjanak a közbiztonságról, az iskolák, óvodák, kórházak és egyéb intézmények működéséről, és folytassák az önkormányzatok szokásos adminisztratív tevékenységét is.

Éppen ezért a katonai parancsnokok kapcsolatot kerestek a helyi szervekkel. Az antifasiszta politikai erők, elsősorban a kommunisták képviselőivel egyeztetve, akár a helyben maradt kisszámú tisztviselő közül valakit, akár egy addig a közigazgatásban pozíciót be nem töltő személyt kineveztek a község, a város, a járás, a megye élére. Az elmenekült főszolgabírók, polgármesterek, főjegyzők hivatalait így a fegyverzaj elültével szinte azonnal új emberekkel helyettesítették be. A városok élére kinevezett polgármesterek megbízatásuk ideiglenességét gyakran hivatali megnevezésükben is rögzítették.

Kisújszálláson például dr. Vajda Béla, mint polgármesteri teendőkkal megbízott tanácstag vette át a város vezetését. Az orosz katonai parancsnokság azonban oly mértékben igénybe vette munkáját, hogy a tényleges közigazgatási teendőkre már nem jutott ideje, egy hónap múlva le is mondott. Túrkevéen Márki Gábort nevezték ki a település élére, mint az ideiglenes városi tanács elnökét. Ő két és fél hónapig töltötte be ezt a pozíciót.

Szolnokon Kiss Gábor árvaszéki ülnök volt az egyetlen vezető beosztású alkalmazott, aki nem tett eleget a városi hivatal kiürítési parancsának, így ott ideiglenesen őt nevezték ki megbízott polgármesternek. Fő feladata neki is az lett, hogy elegendő munkaerőt biztosítson a szovjet hadseregnek a romok eltakarításához és a felrobbantott tiszahíd újjáépítéséhez. Ebben a munkájában és a közellátás megszervezésében segítségére voltak Petőházy Sándor, a

közellátási hivatal vezetője és annak munkatársa, Bakondi Béla is,⁸ továbbá felállt a polgármester mellett egy ideiglenes városi intéző bizottság is, melyben az ekkor szerveződő kommunista, szociáldemokrata és kisköz parti küldöttei foglaltak helyet. Utóbbi 1945. január végén szüntette be tevékenységét, amikor újra megalakult a városi képviselő testület és a város élére is új polgármester került.

Nem csupán Szolnok, hanem a vármegye élén is csak ideiglenes jelleggel választottak vezetőt a front átvonulásakor. A vármegye orosz katonai parancsnoka a Szolnokon működő kommunista, szociáldemokrata és kisköz parti vezetőségi tagjainak egyhangú kijelölése alapján, 1944. november 10-én a vármegye főispánjává Veres Józsefet nevezte ki. Az ekkor 60 éves szolnoki szobafestőmester több évtizedes szociáldemokrata párttagsággal és ipartestületi tevékenységével érdemelte ki a három párt vezetőinek bizalmát.⁹ Megbízatása a vármegyei közigazgatás újjászervezésére és felügyeletére szolt. Mindehhez megfelelő hivatali személyzet ekkor még neki sem állt rendelkezésére.

Az élet újrakezdését, a vármegyei közigazgatás újjászervezését leginkább nehezítő körülmény a városi és megyei vezetők, hivatalnokok elmeneküléséből eredő szakemberhiány volt. A vármegyei központi közigazgatás a mindinkább növekvő feladatait csak a legnagyobb erőfeszítés mellett, a hivatalos időn túlmenő munkateljesítménnyel tudta ellátni.

Magának a lakosságnak is a döntő része elmenekült a szovjet hadsereg elől, s a megyeszékhely közel negyvenezres lakosságából csak valamivel több mint négyezren merték lakóhelyükön bevárni a „felszabadulást”. Ez a szám a front elvonulását követően ugyan lassú emelkedésnek indult, ám 1944 végére is csak a tizennégyezret érte el. Így arra sem lehetett számítani, hogy a közigazgatási feladatok ellátására helyben toborozzanak új szakembereket az értelmiség köréből. Jellemző adat, hogy Szolnokon novemberben egy orvos (Elek István), egy törvényszéki bírónak (Molnár László) és körülbelül 15-20 pedagógus maradt csak.¹⁰

Annak érdekében, hogy a legfontosabb községi, városi, járási és megyei önkormányzati feladatokat mégis legalább részben jogszabályokhoz értő tanult emberek végezzék, kénytelenek voltak a tömegesen elmenekült magasabb beosztású hivatalnokok helyére a helyben maradtak közül, alacsonyabb beosztásúakat előléptetni. Így váltak sokan díjnokokból segédjegyzővé, segédjegyzőből főjegyzővé, jegyzőkből szolgabírákká, tanácsnokból polgármesterré.¹¹ A szükséges szakképzettség, hozzáértés hiányát azonban így sem lehetett pótolni.

Az irodai felszerelések teljes megsemmisülésének látszólag kevésbé súlyos problémáját sem szabad lebecsülnünk, hiszen a közigazgatás rendes ügymenetéhez elengedhetetlen, hogy az egyes döntéseket, határozatokat írásba foglalják, iktassák, a visszakereshetőségét biztosítsák. A magasabb szintű közigazgatási szervek adatkérő körleveleire is írásban kellett volna válaszolnia minden érintettnek, de ez még abban az esetben is nehézségekbe ütközött, ha egyébként korábbi évek iktatott iratainak hátoldalát, vagy bármely fellelhető papírfecnit egyaránt hasznosították. Egy irat tanúsága szerint például a Tiszai alsó járás főszolgabírája 1945. február 4-én még arról tájékoztatta a közönséget, hogy „*hivatala csupán egy ceruzából áll.*”¹²

Egy szolnoki kommunista párttag visszaemlékezése pedig arra világít rá, hogy a papír és más irodai felszerelések hiánya nem csak a közigazgatást, de a különböző bizottságokat és a pártok szervezeteit is egyaránt érintette az újrakezdés időszakában: „*tudom, hogy ebből az*

8 KAPOSVÁRI Gyula: Emlékezetes Napok VII. In: *Varia Museologica*. Szolnok, 1996. 414. p.

9 MNL JNSZML Főispáni iratok 12/1944. Az orosz parancsnok csupán azt kötötte ki, hogy a megválasztandó főispán ne kommunista legyen. A szovjet hadsereg ezzel is segíteni kívánta a kommunista párt országos vezetésének koalíciós politikáját, a helyi kommunisták esetleges túlságosan radikális, tanácsköztársaságot idéző megnyilvánulásainak visszafogását.

10 KAPOSVÁRI Gy. 1996. 416. p.

11 FARKAS Gábor: *A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945-1950*. Bp. 1992. 28. p.

12 MNL JNSZML XXI. 17. fond Tiszai alsó járás főjegyzőjének iratai, 1945.

időből kevés írásbeli dokumentum maradt fenn. Az emberek, a szervezetek megbeszélték a feladatokat, s cselekedtek s ezt legtöbbször nem örökítették meg írásban. Elmondhatjuk, hogy abban az időben nem volt bürokrácia. Tapasztalatom alapján merem állítani, hogy 1945-ben az MKP szolnoki szervezete irattárának zöme Fodor János párttitkár zsebeiben volt.” 13

A hivatalok rendes működéséhez elengedhetetlen felszerelési és használati tárgyak hiánya mellett további problémát jelentett, hogy maguk a hivatali épületek is sok esetben megrongálódtak. A szolnoki vármegyeháza homlokzatát például aknatalálat érte, továbbá egyes ablakai akár keretestül hiányoztak, illetve az ajtók egy részét is pótolni kellett.¹⁴ A bombázás és a front átvonulása után a szükségkórházként üzemelés is tovább amortizálta az épületet. Mindez, különösen az ablakok hiánya a hideg téli hónapokban okozott leginkább problémát, melyet a tüzelőhiány csak súlyosbított.

Az újjászerveződő polgári hatóságok tehát megyeszerte, nagyrészt a szakképzett munkaerő, részben a szükséges irodai felszerelések hiánya és a nem megfelelő munkakörülmények miatt akár hetekig, hónapokig csak nagy nehézségek árán tudtak eleget tenni a katonai parancsnokságok elvárásainak, s hosszú időbe telt, mire sikerült a közigazgatás normális ügymenetét biztosítani. A vezető beosztású, valamint az ügyintézővel foglalkozó személyek ideiglenes kiválasztásán és munkába állításán túl, az egyes önkormányzati képviselő testületek felállítására már nem kerülhetett sor 1944 végén. Így az Ideiglenes Nemzeti Kormány a széthullott és csak lassan újjászerveződő polgári államgépezeten keresztül még nem volt képes hatalmát kiterjeszteni és ellenőrzését biztosítani a távolabbi vidékeken.¹⁵ Ezért határozták el a frontba tömörült pártok, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és az inkább törpepártnak számító Polgári Demokrata Párt képviselői, hogy e koalíciós pártok és a szakszervezetek küldötteiből minden településen ún. nemzeti bizottságokat kell létrehozni. E szervek nem a vármegye, hanem közvetlenül a központi kormány felügyelete alá tartoztak. Bár nem közigazgatási, hanem politikai testületek voltak, eleinte feladatuk volt az ideiglenes közhatalom gyakorlása is a törvényhatósági és községi önkormányzati szervek, a képviselő-testületek felállításáig. Ezután pedig mint politikai tanácsadó szerv működhetek volna tovább azok mellett.¹⁶ Tagjai többnyire laikus, közigazgatási gyakorlattal nem rendelkező személyek voltak, akik a lakosság érdekében igyekeztek legjobb tudásuk szerint gondoskodni az életben és helyben maradtak ellátásáról és biztonságáról.

Több visszaemlékezés is arra világít rá, hogy a szovjetek bevonulásakor elsőként az addig illegálisban működő kommunisták fogtak hozzá a pártszervezéshez és léptek más pártokat megelőzve a politikai élet porondjára. Szolnokon például már a szovjet csapatok bevonulásának napján, november 4-én munkához láttak. A későbbi polgármester Zsemlye Ferenc és Keskeny János a szovjet frontparancsnok engedélyével, szovjet gépkocsin kereste fel a városban lakó elvtársait.¹⁷ Tekintettel arra, hogy a különböző településeken elsőként többnyire a kommunista pártszervezetek alakultak meg, így szinte mindenhol ők álltak élére a helyi átalakulási folyamatoknak és a fontosabb pozíciók többségét is igyekeztek megszerezni. Néhol azonban az is előfordult, hogy a létrejövő új hatalmi szervekben, a nemzeti bizottságokban a kommunisták más pártokat teljesen kirekesztve, akár hetekig kisajátították ennek a szervnek a működését. Így történt ez Szolnokon is, mely epizódra a következőképpen emlékezett vissza az egyik érintett kommunista: *„Létrejött egy 9 tagú bizottság, de ez se nemzeti bizottság nem volt, se direktóriumnak nem lehetett nevezni. Amikor a Központi Bizottságtól Budapestről lejöttek, ha jól emlékszem Gerő Ernő, Vas Zoltán és Révai József, ők*

13 KAPOSVÁRI Gy. 1996. 418. p.

14 MNL JNSZML KL-es ir. JNSZ vármegye törvényhatósági bizottságának rendkívüli ülése. Szolnok, 1946. aug. 30.

15 FARKAS G. 1992. 36. p.

16 Uo.: 23. p.

17 KAPOSVÁRI Gyula: Emlékezetes Napok IV. In: Varia Museologica. Szolnok, 1996. 404. p.

magyarázták nekiünk – Tiszának, Ragónak, meg nekem¹⁸ – egy éjszakán át, hogy milyen helytelen az, amit mi Szolnokon csinálunk. Ezután alakult át ez a lényegében furcsa bizottság igazi nemzeti bizottsággá, koalíciós összetételben.”¹⁹

Hasonló eset történt Kunszentmártonban, ahol: „*az 1919-es Tanácsköztársaság hagyományai alapján – úgynevezett „Munkástanácsot” választottak. Egyesek ezt direktóriumnak is nevezték. [...] Tagjainak a zöme azonban 1919-es veteránokból és illegális kommunistákból tevődött össze”*.²⁰ Ez a munkástanács végül egy valóban többpárti alapon működő nemzeti bizottság felállításával szűnt meg.

Mivel a vidéki kommunisták döntő többsége a Tanácsköztársaság egykori veteránja, vörös katona vagy akár direktóriumi tag volt, így előfordult, hogy a későbbiek során is határozott, ám a központi pártszervek aktuális irányzatától eltérő, radikálisabb álláspontot képviseltek a politikai élet újakezdését illetően. Ezen személyek esetleges politikai merevsége, kompromisszumképtelensége, kezdeti diktatórikus fellépése hosszú időre elszigetelhette őket a helyi politikai életben, megnehezítve pártjuk törekvéseinek érvényre juttatását az elkövetkező koalíciós években.

Az MKP legfelső pártvezetése és a szovjet hadsereg helyi képviselői ugyanis szerették volna vidéken is érvényre juttatni az ekkor még aktuális népfront politikát, s ezáltal más demokratikus pártoknak is helyet biztosítani az új hatalmi szervezetben. Nem csak a korábban már említett vármegyei közigazgatásban, főispáni székek országos elosztásában, hanem a helyi szervezetben, nemzeti bizottságokban is. Mindezt természetesen úgy, hogy a kommunisták befolyása az események menetére a demokrácia köntösébe bújtatva, ügyesen politizálva továbbra is megmaradjon, és pártjuk még csak véletlenül se szoruljon perifériára. Az átalakulás szempontjából kiemelt fontosságú rendőrséget például megkülönböztetett figyelemmel kezelték. Kezdetben természetesen ezt is „megbízható” kommunistákból szervezték újjá. Később pedig, bár más pártokhoz tartozó egyéneket is felvettek soraiba, de a kommunisták aránya az egész korszakban mindvégig túlreprezentált maradt mind a legénységi, mind a tiszti állományon belül.²¹

A szovjet csapatok bevonulását követő kezdeti időszakban tehát a kommunistákból megalakuló, majd más pártok demokratikus elemeivel kiegészülő nemzeti bizottságoknak meghatározó szerepük volt a közéletben, mivel sokszor a helyi közigazgatási kérdéseket is ők oldották meg. Az önkormányzati szervek kiépülésével párhuzamosan azonban e bizottságok fokozatosan visszaszorultak a közigazgatás területéről, 1945 tavaszától már többnyire csak szervezeti és személyi kérdésekben dönthettek, de konkrét közigazgatási ügyekben nem volt beleszólásuk.²² Ugyanakkor jogkörük tisztázatlansága a későbbiek során is konfliktusforrássá válhatott a létrejövő közigazgatási szervekkel szemben. Mivel a pártok helyi képviselőinek egyezkedésére volt bízva, hogy e bizottságok tanácsadó, ellenőrző hatáskörüket ne léphessék túl,²³ így sokszor a koalíciós pártok közötti versengés, különböző közigazgatási pozíciókat betöltő vezető beosztású személyek elleni politikai támadások eszközeivé válhattak.

A helyi önkormányzati testületek felállítását végül az 1945. január 4-én megjelent 14. sz. kormányrendelet mondta ki.²⁴ E testületek újjáalakítása a nemzeti bizottságok feladata lett, így a különböző igazgatási szervek létrehozásáról és működésük biztosításáról minden településnek saját erejéből kellett gondoskodnia. A nemzeti bizottságok bevonása az önkormányzati testületek megalakításába azért volt szükséges, mivel így biztosíthatták, hogy a létrejövő szervezetben minden demokratikus párt, szakszervezet és egyéb demokratikus

¹⁸ Tisza József, Ragó Antal és Polónyi Szücs Lajos, a megyei MKP szervezet vezetőségének tagjai

¹⁹ GYÖRI Tibor (Szerk.): *Harcainkra emlékezzünk*. Szolnok, 1975. 132. p.

²⁰ UNGOR Tibor (Szerk.): *A felemelkedés útján*. Szolnok, 1971. 41. p.

²¹ MNL JNSZML MKP ir. X. 40/a. (2.) 16. ö.e. Kimutatások a JNKSZ Megyei Rendőrségről.

²² FARKAS G. 1992. 36. p.

²³ Uo. 40. p.

²⁴ Uo. 41. p.

szervezet a lakosság körében tartandó választás lebonyolítása nélkül, egyforma képviselőt nyerjen. A különböző tisztviselői állások betöltéséről, az esetleges személycserékről pedig már az így felállt testületek dönthettek.²⁵ Szolnok város képviselő testülete 1945. január 25-én ült össze. Ekkor választották meg az új vezetőket is, köztük a Kiss Gábor megbízott polgármestert váltó kommunista Zsemlye Ferencet polgármesternek.

Tehát mind a nemzeti bizottságok, mind az önkormányzati testületek felállításakor a lakosság széles tömegeinek kizárásával, valódi választások nélkül alakultak meg a helyi közhatalmat gyakorló szervek, melyekben az egyes pártok paritásos alapon kaptak helyet. Ez azt jelentette, hogy a kommunista, a szociáldemokrata, a kisgazda és a parasztpárti tagok azonos számban foglaltak helyet. Ez nagyban segítette a kommunista pártot, hiszen ugyanannyi szavazattal rendelkező képviselőjük lehetett a helyi szervezetekben, mint az ország lakossága körében nagyobb támogatottságot élvező kisgazdáknak. A kommunista, szociáldemokrata és parasztpárti tagok a kisgazdák képviselőit együttesen könnyedén leszavazhatták bármely fontos helyi kérdésben, ha érdekeik úgy kívánták, függetlenül az egyes pártok valós támogatottságától.

Szemben a nemzeti bizottságok paritásos alapon megvalósuló működésével, a közigazgatási szervezetekben az egyes pozíciókért komoly küzdelem folyhatott a koalíciós pártok között. Az MKP politikusainak szemei előtt elsősorban a közigazgatás jobboldali elemektől történő fokozatos megtisztítása, azok politikailag megbízhatóbb személyekre cserélése lebegett. Ennek jegyében a kormány felhívta az elmenekült, vagy más okból hivataluktól távol lévő közalkalmazottakat, hogy szolgálattételi székhelyükön haladéktalanul jelentkezzenek, s a munkát kezdjék meg.²⁶ Túl az egyes közigazgatási szervek szakemberhiányának égető problémáján, ez az intézkedés lehetőséget nyújtott a tisztviselők teljes körű, politikai szempontokat alapul vevő megrostálására is.

Ezen igazoló eljárásról szóló 15. számú kormányrendelet szintén 1945. január 4-én jelent meg és vizsgálat alá vetett minden ténylegesen szolgálatban álló, avagy nyugállományból szolgálatra visszarendelt közalkalmazottat. Különösen nagy hangsúlyt fektettek annak vizsgálatára, hogy az egyes tisztviselők elhagyták-e szolgálati helyüket a front közeledtekor, s ha igen, milyen okból tették ezt. Vizsgálták továbbá azt is, hogy a helyükön maradt hivatalnokok gátolták-e a demokratikus átalakulást, avagy segítették azt, tevékenységükkel sértették-e az 1939. szeptember 1-je óta eltelt időszakban a magyar nép érdekeit. Az ellenőrzés azonban kiterjedt a tisztviselők közigazgatási tevékenységén túl személyes magatartásukra és politikai nyilatkozataikra is. A rendelet értelmében a munkájuk után járó illetmény kifizetésére is csak akkor kerülhetett sor, ha személyi okmányaik között az igazolást tanúsító határozat is megtalálható volt.²⁷

E vizsgálatok elvégzésére minden járásbíróági székhelyen igazoló bizottságokat szerveztek, de a főispánnak joga volt e településeken akár több igazolóbizottságot is működtetni. Az igazolási eljárás folyamata az igazolási nyilatkozattal kezdődött, melyben az igazolásra jelentkező hivatalnoknak kellett ismertetnie saját, a világháború kirobbanása óta végzett hivatali és közéleti tevékenységét. Le kellett írnia továbbá, hogy a szovjet hadsereg bevonulásakor hivatalában maradt-e, avagy ha eltávozott, azt milyen indokkal tette, hol tartózkodott ezután, ott mit csinált, és milyen körülmények között tért vissza. Ezen igazoló nyilatkozatot minden tisztviselő a felettesének nyújtotta be, aki ezeket összegyűjtve az illetékes igazolóbizottság elnökének továbbította.²⁸

Az igazolóbizottságok hét tagból álltak. Öt tagot a koalíciós pártok küldtek be (1-1 főt), akik maguk közül választották meg a bizottság elnökét. Minden bizottságnak tagja lett

25 Uo. 41. p

26 Uo. 41. p

27 Uo. 49. p

28 Uo. 129. p

továbbá egy jogi képesítésű egyén, valamint annak az intézménynek, hivatalnak egy küldöttje, melynek alkalmazottait igazolási eljárás alá vonták. A bizottságok tagjait külön nem igazolták, őket igazoltnak tekintették, elég volt csupán arról nyilatkozatot tenniük, hogy büntetlen előéletűek.²⁹ Az igazolási eljárás előtt nyolc nappal a bizottság elnöke közzétette azon személyek neveit, akiket soron következő ülésükön igazolási eljárás alá kívántak vonni. A lakosság így a helyi sajtóból, vagy más csatornákon keresztül értesülhetett ezen személyek kilétéről és módjában állt azok politikai, hivatali magatartásával kapcsolatos bejelentéseket tenni. Ilyen bejelentést azonban csak akkor vehettek figyelembe, ha azt személyesen tették, avagy írásban, de úgy, hogy az a bejelentő nevét és lakcímét is közölte. Névtelen feljelentő leveleket nem lehetett az eljárás során bizonyítékként kezelni.³⁰

Igazoló eljáráson értelemszerűen először azok estek át, akik 1945. január elején is szolgálatban álltak valamely hivatal alkalmazásában, míg a többieknek hazaérkezésükkor kellett jelentkezniük igazolásra. Az egyes ügyekben meghozott határozat lehetett: igazolt, feddés, áthelyezésre ítélt, vezető állásra alkalmatlan, illetve előléptetésből meghatározott időre (1-5 év) kizárt. Amennyiben az igazolási eljárás alá vont személyről bebizonyosodott, hogy olyan cselekményt követett el, mely a magyar nép érdekeit súlyosan sértette, úgy ügyét a népbíróságok elé utalták. Az igazoló bizottságok határozataikat minden esetben írásban közzölték az elbírált hivatalnokkal és annak hivatali előjárójával is.³¹

A régi törvényhatósági tisztviselői állományban tehát jelentős személyi átalakulás vette kezdetét. Voltak olyanok, akik nyugatra távoztak és onnan nem tértek vissza. Az igazoló bizottságok és a népbíróságok országos szinten a tisztviselők 3,3 %-át ítélték állásvesztésre, kényszernyugdíjazásra, ennyien voltak, akik „demokráciaellenes magatartásuk” miatt nem foglalhatták el állásukat. További 7,7%-ra tehető azok száma, akiket valamilyen feddésre, előléptetésből kizárásra, áthelyezésre ítélték.³²

A Magyar Kommunista Párt vezető politikusai azonban nem voltak megelégedve a közigazgatás átalakításának ütemével, az igazoló bizottságok és népbíróságok működésével. A tisztviselőgárda további átalakítását, még több jobboldali elemtől való megtisztítását tüzték ki célul. Velük szemben a Kisgazdapárt az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon megszerzett elsőségére, immáron kétségbevonhatatlanul széles társadalmi támogatottságára hivatkozva a közigazgatási pozíciók arányosabb, tehát a kisgazdák túlsúlyát biztosító elosztása mellett kardoskodott. Ezen arányosításnak az előfeltétele községi választások megtartása lett volna.

A két egymással ellentétes törekvés közül végül is a kommunistákét koronázta siker, a községi választásokra pedig egészen 1950-ig, a kommunista hatalom teljes kiépüléséig nem is került sor. Ezzel szemben a jobboldali, polgári irányzatokat követő hivatalnokoktól történő megszabadulás 1946 első felében tovább folytatódott. Ez részben az 1946 tavaszán beiktatott új belügyminiszter, Rajk László munkásságának köszönhető. A kormányzati döntések megindoklásában nagyban közrejátszott az 1945-1946-os magyar pénzromlás, a Pengő elértéktelenedése is, mely máig a világtörténelem egyik legnagyobb mértékű inflációja volt. Az állami kiadások terén ugyanis a közigazgatási létszámkeret jelentős csökkentésével lehetett azonnali megtakarítást elérni. Ennek jegyében a nyugdíjas tisztviselők alkalmazását már 1945. november 12-én megszüntették, akiket ezután csak mint kiegészítőket, s így saját anyagi terükre tudtak foglalkoztatni a helyi önkormányzatok.³³

1946 márciusában Rajk László elrendelte mindazon személyek elbocsátását a helyi önkormányzatoktól, akik 1944-1945-ben elhagyták szolgálati helyüket.³⁴ Továbbá 1946

²⁹ A háború előtti és alatti politikai üldöztetés, avagy a zsidótörvények hatálya alá tartozás természetesen ezen esetben nem számított. Uo. 129-130. p.

³⁰ Uo. 130. p.

³¹ Uo. 130. p.

³² Uo. 132. p.

³³ Uo. 133. p.

³⁴ Uo. 136. p.

áprilisában elrendelte azt is, hogy a vidéki közigazgatás megüresedő tisztviselői állásait csakis miniszteri engedéllyel lehet ezután betölteni. A kinevezésre javasolt személyek irataihoz pedig csatolni kellett a helyi Nemzeti Bizottság nyilvánvalóan politikai szempontokat is tükröző véleményét.

Végül 1946 tavaszán a Belügyminisztérium a köztisztviselői létszámkeret jelentős csökkentése mellett döntött. Az igazolási eljárásokat így egy újabb, még nagyobb arányú rostálás, az ún. B-listázás követte. Az előkészületek részeként az MKP minden községben gyűléseket szervezett a reakciónak bélyegzett (tehát a polgári politikai irányzatot követő) tisztviselők eltávolításának követelésére.³⁵ Közben megbízták propagandistáikat, hogy házi agitáció szervezésével kezdjék meg minél több konkrét adat összegyűjtését az egyes jobboldali hivatalnokokról.³⁶ Az MKP Megyei Bizottsága igyekezett minden településre vonatkozóan összeállítani a szanálандók névsorát. Ám az 1946-os hiperinfláció következtében a helyi pártélet sok szervezetben jelentősen visszaesett. A dologi kiadásokra a pártközpont nem tudott fedezetet biztosítani, így a megyei, járási központok nem, vagy csak nehezen tudtak kapcsolatot tartani az alájuk tartozó helyi párt szervezetekkel.³⁷ A magára hagyatott párt szervezetekben pedig rohamosan gyengülni kezdett a pártfegyelem, a pártnapok és a vezetőségi ülések látogatottsága siralmas képet mutatott, a kiadott utasításokat jóváhagyták ugyan, de végrehajtásukról gondoskodni már nem tudtak. Az egyes községekben, városokban az önellátás, a puszta létfenntartás jelentette a legfőbb gondot. Vidéken az aratási-cséplési munkálatok még tovább fokozták a pártélet lanygulását, a városok üzemeiben pedig a sztrájktokekvések letörése kötötte le a párt szervezetek erejét. Így a B-listázás előkészületei sem úgy haladtak, ahogy azt az MKP Központi Vezetősége eltervezte. A Szolnok megyei pártvezetés kénytelen volt elismerni, hogy „igen sok községből párt szervezetek hiányos adatszolgáltatást adtak...”³⁸ ami így némileg hátráltatta a jobboldali hivatalnokok eltávolításakor e döntések alátámasztását.

Ennek ellenére júniusra mindenhol be kellett fejezni a B-listázás előmunkálatait, s létrejöttek az ebben közreműködő szervek is. Az 5000/1946. M.E. számú rendelet alapján³⁹ felállított szanálási bizottságok a megyei, városi és községi közigazgatásban összesen 2.890 közalkalmazott ügyét bírálták el, akik közül végül is igen nagyszámú hivatalnoktól, összesen 1.040 személytől váltak meg. Az elbocsátottak tekintélyes része szakképzett tisztviselő volt, pl. községi vezetőjegyzők, városi mérnökök, adóügyekkel foglalkozó tisztviselők, adótisztek. A rendeletet ugyan az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében adták ki, de mint már utaltunk rá, a vármegyei, városi és községi önkormányzatoknál lévő közalkalmazottak felülbírlása kiváló alkalmat jelentett az új demokrácia, s különösen az MKP szempontjából politikailag nem eléggé megbízható személyek eltávolítására is.⁴⁰

A közigazgatásból elbocsátottak helyére természetesen nem állt rendelkezésre kellő számú szakképzett munkaerő, e személyek hiánya, a közigazgatás működésében jelentkező fennakadások azonban ismét másodlagos szempontnak számítottak. A megüresedett álláshelyek esetleges betöltése a személyi rátermettség, munkakészség és – a korszakra jellemzően, az élet minden területén megfigyelhető túlpolitizáltság jegyében – leginkább a politikai megbízhatóság szempontjának figyelembe vételével történt. A kommunista párt vezetése számára is ez utóbbi játszott döntő szerepet a személyek kiválasztásakor. Az

35 MNL JNSZML MKP ir. X. 40/a. (1.) 4. ö.e. Jkv. az MKP Szolnok Megyei Bizottságának üléséről, 1946. február 12.

36 MNL JNSZML MKP ir. X. 40/f. 5. ö.e. Jkv. az MKP Kunszentmártoni Szervezetének vezetőségi üléséről, 1946. április 14.

37 „Jász-Nagykun-Szolnok vármegye a legnagyobbak között van. Egyik község a másikhoz kb. 8-10 kmre fekszik...”; MNL JNSZML MKP X. 40/a. (2.) 26. ö.e. Az MKP Szolnok Megyei Bizottságának levele a Központi Vezetőséghez, 1946. június 12.

38 MNL JNSZML MKP ir. X. 40/a. (1.) 9. ö.e. A megyei pártbizottság titkárnak jelentése.

39 MNL JNSZML KL-es ir. JNSZ vármegyei törvényhatósági bizottságának közgyűlése. Szolnok, 1946. aug. 27.

40 Uo. Szolnok, 1946. aug. 30.

elvégezendő munkát részben a gyakorlat útján elsajátíthatónak vélték, részben a Szolnokon, Karcagon és Jászberényben szervezett közigazgatási tanfolyamokkal igyekeztek pótolni kinevezettjeik hiányosságait.⁴¹

Bár a szanálás az egész közigazgatást felforgatta, mégsem sikerült teljesen úgy, ahogy azt az MKP-ban eltervezték, elsősorban egyes helyi szervezetek hiányos adatszolgáltatása, valamint a szanáló bizottságokba bekerült nem kommunista tagok miatt. Így történhetett meg, hogy néhány kommunistát is elbocsátottak állásából. Ugyanakkor Szolnok megyében, talán némileg meglepő módon, a kisgazdapártiaknál is nagyobb arányban leginkább az SZDP-t érintette a B-listázás, mely a politikai paletta baloldalán egyértelműen a kommunista párt riválisaként lépett fel a munkásság szavazataiért folyó versenyben.⁴² A tisztviselők után került sor a fizikai munkások szanálására, melynek háttérében nem csak hatalmi harc, hanem az ipar tőke- és anyagihiánya, valamint az inflációt követően 1946. augusztus 1-jén bevezetett Forint értékállósága megőrzésének szándéka állt.

A B-listára kerültek között természetesen megindult a harc a visszahelyezésükért.⁴³ Végző soron a nagykoalíció pártjai közötti hol nyílt, hol leplezett ellentétek, avagy érdekszövetségek szövevényes rendszerében a legalsóbb közigazgatási pozícióktól a legmagasabbakig, éles vita tárgyát képezhette bármely személy kiválasztása. Az egyes pártok külön kimutatást vezettek arról, hogy kinek, hol, mennyi párttagja és hogyan dolgozik. Az alkalmazottak pedig maguk is rákényszerültek arra, hogy valamelyik politikai erő szárnyai alatt keressenek védelmet és ilyen, vagy olyan színű párttagkönyvvel igazolják régtől fogva demokratikus beállítottságukat, megbízhatóságukat.

A B-listázások után a közigazgatásban jelentkező súlyos létszámhiányt a későbbiekben mesterségesen is fenntartották az ország vezetői. A szűkre szabott létszámkeretek okának egyértelműen a pénztelenség, a már említett infláció tekinthető, melyet a kormányzat a közigazgatás kiadásainak csökkentésével igyekezett visszafogni. Ám a racionalizálási törekvéseket nem kísérte valódi közigazgatási reform, az eltávolított szakképzett tisztviselőket pedig nem tudták megfelelően pótolni. Az újonnan kinevezettek döntő többsége laikus elem volt, akiknek kiválasztásakor politikai szempontok érvényesültek, s így tevékenységük a hivatalok szakmai munkájában egyre inkább hátráltató tényezővé vált.⁴⁴ Emiatt több városi önkormányzat is arra kényszerült, hogy illegálisan a régi tisztviselőket hívja vissza, s azokat fogalmazási munkakörben alkalmazza. E bűjtött státuszokat végül a napszámbér listákon fedezte fel a Belügyminisztérium, melynek következményeként a normállétszám feletti tisztviselők alkalmazását, ismét csak politikai szempontok alapján, végleg megtiltották az önkormányzatoknak.⁴⁵

Az igazoltatási és B-listázási eljárásokkal megtizedelődő vármegyei közigazgatásban ellentétes irányú fejlődésként, bővülésként csak a vármegyei földhivatalok megszervezését említhetjük. Ezek életre hívását a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló 600/1945. M.E. számú rendelet értelmében meginduló földreform tette indokolttá. Ennek végrehajtását 1945 tavaszán azonnal meg kellett kezdeni, s míg a földigénylők elbírálását és fellebbezéseit a Községi Földigénylő Bizottságok, illetve a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok intézték, a hivatalos ügyintézés, telekkönyvezést az ekkor megalakuló vármegyei földhivatalok hatáskörébe utalták. Szolnokon Dr. Öreg Jánost bízták meg a vármegyei Földhivatal megszervezésével és vezetésével.⁴⁶

41 MNL JNSZML MKP ir. X. 40/a. (1.) 4. ö.e. Jkv. az MKP Szolnok Megyei Bizottságának üléséről, 1946. június 21.

42 MNL JNSZML MKP ir. X. 40/a. (1.) 9. ö.e. 1946. 17-21. lap. A megyei pártbizottság titkárának jelentése, 1946. július 30-31.

43 MNL JNSZML MKP ir. X. 40/1. 4. ö.e. Az MKP szolnoki titkárának jelentése a város üzemeiről, 1945. november 22.

44 FARKAS G. 1992. 147. p

45 Uo. 137-138. p

46 MNL JNSZML Alispáni iratok 6179/1946.

1945-től kezdve azonban olyan jelentős szervezeti változások is történtek, melyek nem pusztán a létszámkeretet és annak politikai pártállás alapján szelektálódó összetételét, hanem a már addig is létező tisztségviselők és szervezeti egységek jogosítványait, hatásköreit is érintették.

A vármegye élén álló főispán szerepe a törvényhatóság működésében 1945-től kiteljesedett, munkaköre új feladatokkal gyarapodott, s egészen 1948-ig ezt a kiemelt szerepet gyakorolta.⁴⁷ Ennek egyik legfőbb eleme az állami hatóságok feletti ellenőrzési és felügyeleti jogkör gyakorlása volt. Tehát elsősorban nem a napi ügyintézésben voltak közvetlenül teendői, hanem kormány megbízottként az állami érdek érvényesülése felett őrködött az önkormányzatokban, természetesen a szovjet hadsereg helyi parancsnokával is együttműködve.⁴⁸ Mivel nem állott fegyelmi hatóság alatt, hanem a belügyminiszter alárendeltjeként, a kormány bizalmi embereként tevékenykedett, így bármikor felmenthető volt állásából. Az önkormányzatok általános ellenőrzésén túl a főispán feladata volt beosztani, illetve áthelyezni a járási székhelyeken a főjegyzőket, a járási jegyzőket, továbbá a megyei aljegyzőket is kirendelhetette járásokba, községekbe. Szintén a főispáni jogkörhöz tartozott a törvényesség felügyelete és betartatása a rendőrség és a polgárőrség működése kapcsán, ugyanakkor Rajk László 1946-ban az államrendőrséget kivonta a főispánok általános felügyeleti, ellenőrzési és fegyelmi hatásköre alól.⁴⁹

Mivel politikai pártállása a különböző közügyek intézésében fontos tényezővé vált, az őt delegáló párt is gyakran saját érdekei érvényesítését várta el kinevezettjétől, ezért könnyen a pártpolitikai harcok keresztüzzébe kerülhetett. A háborús eseményeket követően elsőként, ideiglenesen kinevezett Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei főispánt, a szociáldemokrata Veres Józsefet 1945. február 18-án dr. Baráth Endre kisgazdapárti politikus, nemzetgyűlési képviselő követte a sorban. Hivatali ideje egy évet sem töltött ki. Lemondatásában fontos szerepet játszott, hogy a hagyományos közigazgatási teendőkön túl minden főispán közellátási kormánybiztos is volt egyben.⁵⁰ Ezen működésük során a központi állami szerveken, s rajtuk keresztül a szovjet jóvátételi igényeket kellett elsősorban kielégíteniük, olykor akár a helyi szükségletek rovására is. Kétségtelen, hogy a háború utáni politikai csatározások közepette eleinte az éhező lakosság élelemmel történő ellátása jelentette a legfőbb kihívást a hivatalos szerveknek. Az országosan is rendkívül rossz terméseredmények pedig csak tetézték a gondokat, különösen az elemi csapásoktól leginkább sújtott vármegyékben. Az egymást váltó főispánok pártállástól függetlenül, így dr. Baráth Endre is, minden követ megmozgattak a lakosság kenyérszükségletének biztosítására, a romokból újjászerveződő, a szovjet hadsereg ellátásáról is gondoskodni kénytelen országban ennek zavarmentes megoldása szinte lehetetlen vállalkozásnak bizonyult. A korgó gyomorral, rongyokban munkába járók, avagy gyermekeikért aggódó anyák érzelmeit, indulatait pedig könnyű volt felkorbácsolni. Így tettek a helyi kommunista és szociáldemokrata szervezetek is, melyek az 1945-ös nemzetgyűlési választási kampány részeként, október 15-én, miután hetekig nem lehetett Szolnokon kenyeret kapni, tömegtüntetést szerveztek Baráth Endre lemondatására. Ez az eset hasonló forgatókönyvet követett, mint a pár nappal korábban, október 12-én Egerben megrendezett munkástüntetés, ahol szintén a közellátás elégtelenségére hivatkozva mondatták le a kisgazda Milasin Kornél főispánt.⁵¹ Egy szemtanú így látta az eseményeket: *„Már kora reggel énekeltek a Járműjavítóban a forradalmi indulókat, főleg az Internacionálét. Nyolc óra tájban megindult a menet. Előbb az állomás épületéhez mentek, majd megindultak befelé a főutcán. [...] Valósággal leradírozták a főutcát. Olyasmit is kiabáltak, hogy Baráth Endrét fel kell*

47 FARKAS G. 1992. 15. p.

48 Uo. 52. p.

49 Uo. 54. p.

50 Ezáltal az Országos Közellátási Hivatalon keresztül a földművelésügyi miniszternek is alá volt rendelve. Uo. 52. p.

51 Szikszai Mihály: A kisgazdapárt története Jász-Nagykun-Szolnok vár/megyében. (Kézirat)

akasztani, [...] Egyszóval a tüntetés igen félelmetes volt. A Megyeháza elé vonultak, s követelték, hogy Baráth Endre főispán jöjjön ki az erkélyre. Fodorék [megyei kommunista politikusok – Cs. A.] kivitték Baráth Endrét, akinek lemondását a tömeg követelte. Le is mondott.”⁵² Bár a lemondatás egyértelműen törvénytelen eszközökkel történt és a kisgazdák igyekeztek székében megtartani főispánjukat, végül mégis a kommunisták akarata győzött. A munkáspártok szervezte „népítélet” így végső soron törvényerőre emelkedett és lehetővé vált egy új, immáron kommunista főispán beiktatása dr. Kovács Kálmán személyében, aki egészen 1946 novemberéig látta el hivatását. Személyével vette kezdetét a kommunista főispánok azon sora, akik a tanácsrendszer bevezetéséig ezen a néven létező pozíciót betölthették. A közellátás megszervezése számukra sem jelentett kevesebb kihívást, ámde a szakszervezetek érthető okokból, ellenük már nem vitték utcára az elégedetlen munkástömegeket. Dr. Kovács Kálmán szomszédos vármegyék főispánjainak írt egyik levelében maga is elismerte, hogy: „a háború dúlta Szolnok vármegye területén hihetetlen nagy ellátási nehézségekkel küszködünk. [...] éppen ezért [...] megkeresem Kartársamat, hogy segítségét kérjem”.⁵³

A probléma súlyosságát jól érzékelteti, hogy a lakosság ellátása még 1947-ben is csak a kenyérfejadagok leszállításával (1947. június 1-jén 15 dkg) volt lehetséges.⁵⁴ Mutatja a lakosság nyomorát az az adat is, hogy a vármegye kb. 440.000-es lakosságából átlagosan 140.000-170.000 fő között volt az ellátatlanok száma, vagyis az embereknek 35-40 %-a (!) részesült hatóság ellátásban.⁵⁵

A nyílt belpolitikai harcok az alispáni széket eleinte kevésbé érintették. A háború utáni első, 1945 tavaszán ideiglenesen behelyettesített alispán dr. Fodor László, volt mezőtúri polgármester lett, addig ugyanis a főispán látta el az alispáni teendőket is. Őt hamarosan Horváth Pál követte '45 őszén, aki egészen 1948 tavaszáig látta el a megye második emberének teendőit. Kiválasztásában közrejátszott, hogy fiatalon szerepet vállalt a Tanácsköztársaságban, amiért 11 havi börtönbüntetést szenvedett és állásából is elbocsátották. A két világháború között is kitartott a szociáldemokrata eszmék mellett, a párt központi vezetőségének is tagja lett.⁵⁶ Személye azért csak 1948-ban került a kommunisták célkeresztjébe, mivel országos viszonylatban is ekkor látták elérkezettnek az időt a jobboldalinak bélyegzett – valójában a kommunistáknak behódolni nem akaró – szociáldemokratákkal való leszámolásra.

Az alispáni hivatal ugyanakkor szintén kiemelt fontossággal bírt. Mint a közigazgatás szakmai vezetője, a tisztviselői kar főnöke, intézkedhetett minden olyan ügyben, ami nem volt valamely törvényhatósági testület, vagy más szerv hatáskörébe utalva. Utalványozási joggal bírt, és a vezető tisztviselők kivételével az összes megyei alkalmazott felett fegyelmi jogkörrel gyakorolt, kérhette akár a karhatalom kirendelését is.⁵⁷ Emellett évente beszámolót tartott a megye helyzetéről a közgyűlésnek. Az újrakezdés nehézségeit és fokozatosságát érzékelteti azonban az a tény, hogy Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Törvényhatósági Bizottsága a háború utáni legelső alispáni beszámolót az 1946. március 21. napján tartott közgyűlésen hallgathatta meg. Erre a törvények értelmében már addig is negyedévente kellett volna sort keríteni, ám ez csak ezután vált lehetségessé.

Míg a főispán közellátási-, addig az alispán a vármegye újjáépítési kormánybiztosaként is dolgozott. 1946 folyamán az ő feladata lett az egész megyére vonatkozó újjáépítési munkaterv elkészítése az államépítészeti hivatallal.⁵⁸ Ám a tervek körvonalazásánál sokkal komolyabb kihívást jelentett azok gyakorlatba való átültetése. A

52 MIZSEI Béla: Életpályám. Bp., 2006. 47. p.

53 KAPOSVÁRI Gy. 1996. 382. p.

54 MNL JNSZML KL-es ir. A vármegye alispánjának időszaki jelentése. Szolnok, 1947. jún. 16.

55 MNL JNSZML Uo. Szolnok, 1947. márc. 24.

56 MNL JNSZML KL-es ir. JNSZ vármegye törvényhatósági bizottságának határozata. Szolnok, 1946. aug. 30.

57 FARKAS G. 1992. 64. p.

58 MNL JNSZML Alispáni iratok 4816/1946.

közigazgatás újjászervezésekor az önkormányzati pénztárak szinte mind üresek voltak, hiszen a front elől menekülő hivatalnokok a kiürítési parancsok értelmében a házi pénztárakat is magukkal vitték. Különösen súlyos problémát jelentett a háborús pusztítások következtében visszaeső termelés, valamint a meglévő készletek terhére fizetendő jóvátételi kötelezettség és az ezek eredményeként is meglóduló infláció egyre gyorsuló növekedése.

Az adófizetés mélyponton volt, a közületeknek tartalék pénzkészletük nem volt, a befolyó jövedelmet pedig igyekeztek elsősorban a személyi juttatások kifizetésére biztosítani.⁵⁹ A hivatalok létszámkeretét csökkentették ugyan a B-listázással, ám a világviszonylatban is elsők között jegyzett 1945-1946-os hiperinfláció a megye saját bevételeit olyannyira felemésztette, hogy azok a kiadások 10 %-át sem fedezték. A teljes pénzügyi csőd szélére került vármegye ezért az infláció idején gyakorlatilag állami kölcsönből élt.⁶⁰

Az infláció mértékét jól érzékeltető példaként említhető, hogy vármegyénk 1945 szeptemberében kétszer másfél millió pengős államsegélyt kapott a középületek tetőkárainak helyreállítása céljából. Ám a két részlet kiutalása között eltelt néhány hétben az anyagárak 100, sőt 200 %-os áremelkedésen estek át, így a megrendelt anyagokat kifizetni már nem tudták, amiért is újabb államsegély kérelemhez folyamodtak.⁶¹

Szintén a háborús évek „hozadékaként” jelentős munkanélküliség volt tapasztalható, így legalább munkáskézből nem volt hiány, hiszen mind többen voltak olyanok, akik különböző romeltakarítási, vagy újjáépítési ínségmunkákra szorultak a napi betevő falatért.

Az 1946. augusztus 1-jei pénzügyi stabilizációt követően szigorú pénz- és anyaggazdálkodási szabályokat léptettek életbe. Belügyminisztériumi rendelet szólt arról, hogy az önkormányzatok minden új nyomtatványt a lehető legkisebb alakban és legolcsóbb minőségű papírból állítsanak elő, illetve korlátozták a boríték felhasználást, az irattári segédkönyvek bekötését, de még a táviratok hosszát és a távbeszélők használatát is. Irodaszerekből minimális mennyiséget vásároltak, papírtakarékossági okból pedig ha csak lehetett, régi iratok és fel nem használt nyomtatványok hátoldalára írtak. 1946-1947 telén a hivatalok helyiségeinek csak egy részét fűtötték, az alkalmazottak ezekben összegyűlve dolgoztak.⁶² A köz- és magánépületek kárainak kijavítása, az alispán újjáépítési munkatervének megvalósítása, a vármegye pénztelensége és a nyersanyaghiány azonban még ilyen extrém takarékoskodás mellett is csak rendkívül vontatottan haladhatott.

A vármegye vezető beosztású tisztségviselőinek sorában az alispán után következett a főjegyző, aki egyben az alispán helyettese is volt. A másodjegyzőkkel, aljegyzőkkel, fogalmazókkal és gyakornokokkal együtt ellátták a megye fogalmazási teendőit, vezették a testületi ülések jegyzőkönyveit, továbbá előadóként szerepeltek a közgyűlésben, kisgyűlésben és a közigazgatási bizottságban.⁶³

A megyei közgyűlés hatáskörébe tartozott a törvényhatóság területének, szervezetének, gazdaságának gyakorlatilag minden kérdése. Napirendjét az alispán állította össze, de a főispánnak jogában állt ezt módosítani, új pontokat felvenni a tárgysorozathoz.⁶⁴ A megyei kisgyűlésnek az alispán, a főjegyző, az árvaszéki elnök, a tiszti főorvos és a tiszti főügyész voltak tagjai. E testület jogkörét az 1030-1945. M. E. rendelet erősen korlátozta. A megye pénzügyi kérdéseiben és a törvényhatósági tisztviselők hosszabb szabadságolási ügyeiben dönthetett, minden más kérdést a közgyűlés napirendjéhez utalt a jogszabály.⁶⁵

59 MNL JNSZML KL-es ir. A vármegyei alispánjának időszaki jelentése. Szolnok, 1947. jún. 16.

60 MNL JNSZML KL-es ir. JNSZ vármegyei törvényhatósági bizottságának közgyűlése. Szolnok, 1946. márc. 21.

61 MNL JNSZML Alispáni iratok 1974/1946.

62 FARKAS G. 1992. 91. p

63 Uo. 65. p.

64 Uo. 58. p.

65 Uo. 59-60. p.

Az állami szakigazgatási szervek közül az alispán mellett volt beosztva a tiszti főorvos, aki a közegészségügyi szakszolgálat feje volt. A gyámhatósági ügyeket az árvaszéken intézték, ennek élén az árvaszéki elnök állt. A fegyelmi ügyekben a vezető államügyész (tiszti főügyész) töltötte be a közvádoló szerepét, aki magánjogi kérdésekben is képviselte a megyét. Szakvéleményét minden jogi természetű ügyben kikérhették, illetve jogában állt minden olyan határozatot megfellebbeznie, mely az érvényben lévő jogszabályoknak ellentmondott.⁶⁶

A megyének voltak külső tisztviselői is, akik a járási székhelyeken teljesítettek szolgálatot. A járás első tisztviselője 1945-ig a főszolgabíró volt, melynek elnevezését szintén az 1030-1945. M. E. rendelet járási főjegyzőre módosította. Jogköre azonban gyakorlatilag változatlan maradt, továbbra is a járás elsőfokú közigazgatási és rendőrhatalósági tisztviselője volt, aki a községi önkormányzatok felett közvetlen felügyeletet és ellenőrzést gyakorolt. A járási főjegyzőkön keresztül tudta az alispán a vármegyei törvényhatóság rendeleteit a községekhez eljuttatni és a községek is a járási főjegyzőn keresztül nyújthatták be felterjesztéseiket. Emellett a járási főjegyzők elnököltek a községek tisztújító gyűlésein is. 1946-ban a járási főjegyzőket felhatalmazták a községi közigazgatás szorosabb ellenőrzésére, illetve az adóbefizetések és terménybeszolgáltatás irányításának átvételére, abban az esetben, ha ezen a téren elmaradást tapasztalának. Ilyen eset pedig igen gyakran előfordult, hiszen a rossz terméseredmények miatt a lakosság sokszor képtelen volt beszolgáltatási kötelezettségének eleget tenni, adót fizetni pedig más bevételi forrás híján nem tudott. Ugyanakkor a belügyminiszter a járási főjegyzőket személyesen felelőssé tette az előirányzott beszolgáltatások teljesítéséért. Ez a változás egyértelműen a centralizáció irányába mutatott és a járási főjegyzők működését még inkább a megyei és az országos érdekek képviselőjének rendelte alá szemben a községek igényeivel.⁶⁷ Érdekes sajátossága volt a korabeli viszonyoknak, hogy a községi jegyzőknek természetbeni javadalmaik is voltak, szemben a járási és megyei jegyzőkkel. Így különösen a hiperinfláció időszakában szinte lehetetlen volt a községekben a képzett szakembereket a járási és megyei hivatalokba áthelyezni, mert anyagi szempontból egyértelműen rosszabbul jártak volna, ezért a felajánlott magasabb pozíciókat nem fogadták el. Mindez tovább nehezítette az egyébként is szakemberhiánnyal küzdő megyei és járási hivatalok szakmai utánpótlását.⁶⁸

A törvényhatósági jogú városok önkormányzati szerveinek felépítése nagyrészt megegyezett a megyéével. A thj. város első tisztviselője a polgármester, legfontosabb önkormányzati szerve pedig a képviselő-testület volt.⁶⁹ Ennek betölthető létszámát a háború után radikálisan csökkentették, ugyanakkor jelentős változást jelentett, hogy eltörölték a virilizmus intézményét is. Korábban ugyanis csak a tagok felét választották, másik felét a legtöbb adót fizetők (ún. virilisták) alkották. A virilizmus eltörlésével kiszorították a nagypolgári-nagybirtokos réteget a helyi önkormányzatokból.

A képviselő-testület közgyűlésein a polgármester elnökölt, akinek kiterjedt hatáskörét 1945-ben korlátozták azzal, hogy újra életre hívták az 1929 óta szünetelő városi tanácsokat is. Elnöke a polgármester lett, további tagjai a polgármester helyettesek, a városi főjegyző, a városi főügyész és a tanácsnokok voltak, akik testületileg irányították a város gazdasági ügyeit és elkészítették a városi szabályrendeletek tervezetét.⁷⁰

Az 1030-1945. sz. kormányrendelet a községek háború alatt korlátozott autonómiáját is visszaállította, ám a községi önkormányzati állások betöltéséről csak ideiglenesen rendelkezett.⁷¹

66 Uo. 65. p.

67 Uo. 65-66. p.

68 Uo. 90. p.

69 Uo. 67. p.

70 Uo. 68. p.

71 Uo. 72. p.

A települési önkormányzati képviselő-testületek, melyek minden fontosabb kérdésben határozatot hozhattak közgyűléseiken, csak ideiglenes jelleggel alakultak meg. Létrehozásuk felett a helyi politikai szervek és a tagjaikból létrehozott Nemzeti Bizottságok bábáskodtak. Végleges képviselő-testületek megalakítására csakis szabályos községi választások megtartása után lett volna lehetőség, ezt azonban a koalíciós kormány az 1947 utáni időkre halasztotta. A döntés mögött elsősorban a Baloldali Blokk pártjainak (kommunista, szociáldemokrata, nemzeti parasztpárt) kisközzel szembeni összefogása érhető tetten. Úgy vélték, hogy 1947 után már nagyobb eséllyel tudnak többséget szerezni egy esetleges választáson, ezért kitartottak az egyes pozíciók paritásos, tehát pártonként egyenlő arányú elosztása mellett.⁷² A koalíciós kormányzás évei alatt helyhatósági választásokra így végül is nem került sor, a fontosabb közigazgatási kérdések pedig elsősorban nem az önkormányzati testületekben, hanem pártközi értekezleteken dőltek el. Az önkormányzatokra inkább csak a döntések végrehajtása várt.

Tekintettel a kisközzel 1945-ös nemzetgyűlési választásokon elért kiemelkedően jó eredményére, a kommunisták elsődleges politikai célja az FKGP szétdarabolása, parlamenti túlsúlyának felszámolása volt, előkészítendő a terepet egy új parlamenti választáshoz. A „szalámitaktikának” nevezett módszer alkalmazásával sikerült fokozatosan kiszorítaniuk legnagyobb riválisuk pártjából a jobbszárnyon elhelyezkedőket, akik sorra új pártokat alapítva, vagy már létező pártokhoz csatlakozva ellenzékbe szorultak. Így már joggal számíthattak arra, hogy a jobboldali szavazatok ezután nem egy nagy pártra esnek majd, hanem több párt között oszlanak meg.

Másrészt reménykedtek abban is, hogy a kisközzel társadalmi bázisát sikerülhet szétszakítaniuk a közép- és kisbirtokos réteg mentén és a kisbirtokosok egy része majd átpártol akár az MKP-hoz, akár a Nemzeti Parasztpárthoz. Ez utóbbi reményük végül is nem vált valóra, annak ellenére sem, hogy 1946 végén egy új, immáron parasztfőispánt neveztek ki Jász-Nagykun-Szolnok vármegye élére. A Közlekedési Minisztériumba áthelyezett dr. Kovács Kálmán utódja ugyanis egy egyszerű kubikos és aratómunkás, Földi István lett, aki addig az MKP kisújszállási párttitkára volt. Iskolázatlansága nem jelentett akadályt, mivel a főispáni tisztség ekkor már nem volt képesítéshez kötve.⁷³ Beiktatására 1946. november 24-én került sor, melyre maga Rákosi Mátyás és Rajk László is leutazott Szolnokra, hogy jelenlétükkel is hangsúlyozzák a kinevezés fontosságát. Hivatali működéséhez is megadott számára minden létező segítséget a párt. Az új közzel érdekeinek képviselőtén túl másik fontos célkitűzése, mely már elődeinek is sok fejtörést okozott, az árdrágítók elleni harc és a közellátás szervezése volt.⁷⁴

Az új főispán életvitelével, habitusával egy teljesen új korszak nyitányát szimbolizálta, melyre így emlékezett vissza öregkorában: *„Tudod, az nagyon érdekes volt. Amikor beköltöztünk Szolnokra a vármegyeházára, Bözsi nénéd hozta magával a tehenet. Bekötöttük az udvarba, kialakítottunk egy istálló-félt, s alighanem ő volt az országban az első „méltóságos” főispánné asszony, aki minden hajnalban maga hajtotta ki a tehenet a gulyára. Képzelted, hogy néztek rá a tisztviselők, meg a polgárok.”*⁷⁵

Személye és hivatali működése nem csak a polgári közigazgatási hagyományok látványos lebontását szimbolizálja, hanem a polgári demokrácia képviselőinek eltávolítását, a kommunista hegemonia kiépülését is. Beiktatásakor még csak az altisztek között voltak kommunisták a megyeházán, maga az alispán is szociáldemokrata volt. 1948 végére azonban

⁷² Uo. 15. p.

⁷³ Uo. 56. p.

⁷⁴ 1947 októberében például a vármegye és Szolnok város vezető kommunista funkcionáriusai, Ragó Antal országgyűlési képviselő, Zsemlye Ferenc polgármester és Földi István közösen utaztak fel Gerő Ernő, szintén kommunista közlekedésügyi miniszterhez, hogy 15 vagon burgonya Szolnokra szállítását kérik a munkásság elégedetlenségének leszerelésére. In: Gerő miniszter segítségével 15 vagon burgonyához jut a város. Tiszavidék, 1947. október 26.

⁷⁵ BICSKEI Gábor: A nyughatatlan főispán. Bp., 1985. 39. p.

már minden fontos pozícióban a kommunisták által gondosan kiválasztott emberek ültek. Mindez összefüggött a hidegháború kiéleződésével, s a hazai belpolitikai fordulat éveivel, melynek során a kommunisták vették át az ország teljes irányítását. 1948-ban beolvasztották pártjukba a Szociáldemokrata Pártot és felvették a Magyar Dolgozók Pártja nevet, mely pártban természetesen a kommunisták kezében volt az irányítás, míg az egységet ellenző szociáldemokratákat kizárták soraikból. Ugyanakkor a többi pártról sem feledkeztek meg, azok tagjai körében is tisztogatást végeztek, mely pártok így vagy behódoltak a kiépülő diktatúra erőinek, vagy teljes passzivitásba vonultak. 1949 elején, a paritásos alapon szerveződött nemzeti bizottságokat is feloszlatták, a Függetlenségi Népfront pedig már egyértelműen kommunista befolyás alatt működött.

Földi István távozásában végül ugyanaz játszotta a döntő szerepet, ami egykoron kiválasztását is eredményezte, paraszti származása, s abból eredően a parasztság érdekeinek makacs képviselője. Ami 1946-ban politikai előnynek számított a parasztság szavazataiért a Kisgazdapárttal folytatott versenyben, az 1948 végére, a kiépülő pártállami diktatúra számára már fölösleges, sőt káros tényezővé vált. Az erőltetett iparosítást szorgalmazó MDP megyei titkár, Tisza József és a főispán parasztpolitikája közötti kibékíthetetlen ellentét, nem véletlenül, utóbbi távozását eredményezte. Földi 1949 februárjában már a Bábolnai Állami Gazdaság Nemzeti Vállalat igazgatói székében találta magát, míg utódja a főispáni székben Juhász Imréné Gonda Zsuzsa lett, kinek személyében az ország második női főispánját köszönthette a megye közönsége.⁷⁶

A főispáni kinevezés természetesen őt is teljesen váratlanul és felkészületlenül érte. Bár tisztában volt vele, hogy a közigazgatáshoz egyáltalán nem ért, megfelelő iskolai végzettsége sincsen, hiszen mindössze hat elemi végzettség, mégis engedett a rábeszélésnek, mert mint mondta: „...a párt utasítása számomra parancs. Meg is magyarították az elvtársak, hogy miért kell ennek úgy lennie: A régi közigazgatási apparátusra nem lehet támaszkodni és itt most elsősorban a politikai megbízhatóság a lényeg. Majd tanulok, belejövök és majd segítenek.”⁷⁷ Beiktatására az 1949. január 23-án megrendezett díszközgyűlésen került sor. Működésében, ahogy az várható volt, mindenben mereven kiszolgált a felsőbb pártszervek elvárásait. Így például beiktatása után szinte azonnal erélyesen fellépett a kulákság zsírbeszolgáltatása és a feketevágások leleplezése érdekében.⁷⁸

Tekintettel az országban ekkor kinevezett főispánok többségének képzetlenségére, a kormány főispáni titkárt nevezett ki melléjük, aki közigazgatási szakemberként azt a feladatot kapta, hogy a háttérből segítse a főispán adminisztratív tevékenységét.⁷⁹ Ugyanakkor a főispáni hatáskört is jelentősen szűkítették. A politikai irányító tevékenység egyértelműen az MDP megyei bizottságának kezében összpontosult,⁸⁰ míg a szakigazgatás irányítása teljesen az alispán hatáskörébe került, aki szintén mindenben a pártállam központi elvárásainak igyekezett megfelelni.

A Horváth Pált kis kihagyással váltó Kulcsár Jenő alispán 1949 első negyedévi jelentése már a népi demokrácia erejét magasztalva számolt be a Magyar Függetlenségi Népfront megalakulásáról, mely szorosán és fegyelmezetten összefogta a „demokratikus erőket” és kiküszöbölte a „rosszlemélkü pártversengést”.⁸¹ A gyakorlatban ez a demokratikus közélet, a polgári kori önkormányzatiság teljes felszámolását és egy centralizált közigazgatási rendszer kiépülését jelentette, ahol a vármegyei mellett a törvényhatósági és a községi közigazgatás is teljesen az MDP ellenőrzése alá került.

⁷⁶ Az első Berki Mihályné, Zemplén vármegye főispánja volt.

⁷⁷ GYÖRI T. 1975. 209. p.

⁷⁸ MNL JNSZML KL-es ir. JNSZ vármegyei törvényhatósági bizottságának közgyűlése. Szolnok, 1949. márc. 21.

⁷⁹ FARKAS G. 1992. 168. p.

⁸⁰ Uo. 169. p.

⁸¹ MNL JNSZML KL-es ir. JNSZ vármegyei törvényhatósági bizottságának közgyűlése. Szolnok, 1949. márc. 21.

Több településen nyugdíjazásukat kérték a korábban kisgazda, szociáldemokrata, vagy épp parasztpárti kötődésű polgármesterek, főjegyzők és egyéb tisztviselők. Helyükre többnyire MDP tagok kerültek, illetve számos hivatalnok döntött úgy, hogy átlép ezen új munkaspártba. A felsőbb szervek minden egyes tisztviselő esetében gondosan megvizsgálták az adott személy származását és politikai kapcsolatait is, s akinél azt tapasztalták, hogy a felszabadulás előtti, avagy azutáni magatartása kifogásolható, annak állását megszüntették, s helyébe egy politikailag megbízhatóbb egyént vettek fel. Az újonnan kinevezettekkel azonban már egy dátum nélküli lemondó nyilatkozatot is aláírást kellett tenni, melyben az illető kijelentette, hogy önként lemond megbízásáról. Mindez azt a célt szolgálta, hogy meggyorsuljon a „meg nem felelő” személyek leváltása és helyettük újjak beküldése. 82 1949-től kezdve a pártállami diktatúra kiépülésével párhuzamosan fokozódó terror légkörében a közigazgatási szervezetekben is különös hangsúlyt fektettek az „éberség” fokozására, hogy az állam külső és belső ellenségei ne hogy fontos adatok birtokába juthassanak. Ennek jegyében az egyes hivatali irodák ajtóit, az asztalok fiókjait és a szekrényeket a munkaidő végeztével be kellett zárni, a kulcsokat pedig a portán leadni.⁸³ Aki ezt elmulasztotta, avagy akinek fiókját távollétében kinyitatták, az a hivatalnok ezért a súlyos fegyelmi vétségéért akár állásával is fizethetett.

Az 1948. évi 51. törvénycikk a fontosabb közigazgatási státuszokat, mint például a járási és községi jegyzőket állami irányítás alá vonta, s így lehetővé tette azoknak állami érdekből bármikor, bárhova történő áthelyezését, mivel ezután ezen állások felett a belügyminiszter rendelkezett.

Szintén a centralizáció jegyében 1949-ben a teljes önkormányzati pénzügyi közigazgatást egységesítették a községek szintjéig bezárólag. A városi és községi adóhivatalok állami adóhivatalokká váltak, az egyes területi önkormányzatok költségvetése pedig 1950-től az állami költségvetés szerves része lett, így az önkormányzatok elszorításának egyik legfontosabb elemeként pénzügyi önállóságukat is felszámolták.⁸⁴ A fokozatosan kiépülő központosítás záró akkordjaként, 1950. június 15-én a megyei önkormányzat szervei, majd augusztus 15-én a városi önkormányzatok alakultak át ideiglenes tanácsi szervekké, végül októberben a községi önkormányzatok testületi szervei és előljárósága is beszüntette működését. Az előre megírt forgatókönyv alapján levezényelt októberi tanácsválasztásokkal a polgári kori önkormányzatiság időszaka lezárult, s helyét egy végletekig centralizált, teljes mértékben pártállami érdekeket kiszolgáló hatalmi struktúra vette át.

III. 1. 1. Közigazgatási területszervezés 1945 után

Az 1945 és 1950 közötti időszak kezdetén és végén is jelentős területrendezési változásokon esett át Jász-Nagykun-Szolnok vármegye. 1945-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyétől ide csatolták Tószeg, Újszász és Zagyvarékas községeket. Mindhárom község a Központi járás része lett. Az önkormányzatok száma tovább bővült 1946-ban, amikor négy új község alakult a vármegye területén: Jászboldogháza a Jászsági felső járás területén, Kengyel a Tiszai közép járásban, Tiszagyenda és Tomajmonostora a Tiszai felső járásban.

1950-ben aztán újból módosultak a megye határai. Dévaványát Békés megyéhez csatolták, ugyanakkor onnan Öcsöd átkerült Szolnok megyéhez. Ezzel párhuzamosan a megye északkeleti részén Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszaörs, Tiszaörvény, Tiszaszőlős és Nagyvíván

82 MNL SZML MKP ir. X. 40/e. 20. ö.e. 7. tétel, Jegyzőkönyv az MKP Tiszaroffi Szervezetének vezetőségi üléséről, 1948. május 19.

83 FARKAS G. 1992. 154. p.

84 Uo. 238-241. p.

településeket Heves megyétől Szolnok megyéhez csatolták. Bár több megyében áthelyezték a megyeszékhelyet is, ez esetünkben továbbra is Szolnok maradt.

1950. június 1-től a járások megnevezése is módosult, ezután a székhelytelepülés nevét használták. Így lett a Jászsági felső járásból Jászberényi, a Jászsági alsóból Jászapáti, a Tiszai felsőből Kunhegyesi, a Tiszai középből Törökszentmiklósi, a Tiszai alsóból Kunszentmártoni, a Központi járásból Szolnoki járás lett, továbbá hetedik járásként megszervezték a Tiszafüredi járást is.

III. 2. Szolnok megye közigazgatásának története a tanácsrendszer bevezetése után

Magyarországon 1949. augusztus 20-án hirdették ki az új alkotmányt (1949. évi XX. törvény) amely egy új politikai berendezkedés jogi alapjait teremtette meg. Az új alkotmányban foglaltak alapján az államhatalom helyi szervei a megyei, járási, városi és községi tanácsok lettek. Ennek eredményeként született meg az 1950. május 18-án kihirdetett 1950. I. törvény a helyi tanácsokról.

A polgári kori közigazgatástól mind szervezetében és felépítésében lényegesen eltért az új rendszer. A törvényhatóságok az állami szabályozás keretein belül önállóan látták el feladatukat, a főispán egész tevékenységükre kiható ellenőrzése mellett. A szakfeladatok ellátása az állami szervekre hárult, szervezetileg függetlenül az önkormányzatoktól. A kapcsolatot a gyakorlatban a két terület között a közigazgatási bizottság jelentette. Ennek ülésein ugyanis egyenlő arányban vettek részt az önkormányzat és az állami intézmények képviselői. A tanácsok esetében a tanácstestület feladata lett az önkormányzatiság megvalósítása (hiszen választott testületként működött), míg a végrehajtó bizottság a hatósági feladatok intézésével, a szakigazgatási szervek útján irányította az állami feladatok végrehajtását. Ennek megfelelően a vb-k a felettes tanács végrehajtó bizottságának, illetve az ország minisztertanácsának voltak alárendelve. Bizonyos magyarázattal is próbálkozik ezzel kapcsolatban a törvény. A korábbi törvényhatósági rendszerben számos, egymástól független szerv működött, amely bürokratikusá tette a közigazgatást. Ezek megszüntetésével a szakigazgatás is áttekinthetőbbé vált. A korábban önálló közigazgatási egységek (pl.: városgazdálkodás, adóügy) mind beolvadtak a végrehajtó bizottságokba, illetve azok osztályaiba.

A tanács jellegét tekintve testületi szerv volt, tagjai választás útján nyerték el a küldötti megbízatást. A választások jellemzője volt, hogy a jelölteket a népfront ajánlotta. A tanácstagi munkát közéleti tevékenységnek tekintették, maga a tanácstag pedig hivatalos személynek minősült. A tanácstagok jogai közé tartozott a jogalkotásban való részvétel (pl.: tanácsrendelet, határozat) tanácsi tisztség betöltése, bizottságok munkájában való részvétel. Ugyanakkor a tanácstag köteles volt az általa végzett munkáról legalább évente beszámolni a választóinak, és rendszeres fogadóórát is tartottak.

A második tanács törvényt (1954. évi X. törvény) 1954. szeptember 25-én hirdették ki. Az új szabályozás az előzővel szemben kiemelte a tanács, mint választott államhatalmi szerv szerepét, a tanácsi testület elsődlegességét. Megszüntette a vb. általános helyettesítő jogkörét, a tanács testület tagjaiból állandó bizottságokat hozott létre, jogkörüket kibővítvé, szélesebb társadalmi bázisra támaszkodhattak. Kimondta, hogy államhatalmi szervet csak felsőbb államhatalmi szervek irányíthatnak. A megyei tanács eszerint az Országgyűlés és az Elnöki Tanács irányítása alatt állt. A vb. mint általános hatáskörű államigazgatási szerv a Minisztertanácsnak alárendelve működött. A tanács ugyanakkor utasíthatta a vb-t, így e testület kettős alárendeltségben működött. A második tanács törvény azáltal biztosította a vb-k általános irányító szerepét, hogy a nekik alárendelt, de kettős alárendeltségi viszonyban álló szakigazgatási szerveknek önálló hatósági jogkört adott. (Az első tanács törvény szerint csak a vb-nek volt hatósági jogköre, a szakigazgatási szervek ilyen funkciójukban, a testület nevében jártak el.) A szakosztályok kettős alárendeltségét egyrészt a vb. velük kapcsolatos jogosítványai jelentették, másrészt munkájukat az illetékes szakminiszter vagy országos főhatóság által kiadott utasítások szabályozták. A meglehetősen nehezen áttekinthető, túlbürokratizált alá-, fölérendeltségi és utasítási viszonyokban egy biztos pont volt: az Országgyűlés, a Minisztertanács munkáját egyaránt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége s főként Politikai Bizottsága irányította. Ugyanez volt a helyzet a megyei pártbizottság és a megyei tanács vonatkozásában is, illetve alsóbb szinteken is.

A tanácsok államhatalmi jellegének megfelelően a második tanács törvény szabályozta a tanácsoknak alá nem rendelt helyi szervekkel való kapcsolatot is (bírók, nem tanácsos vállalatok, szövetkezetek stb.): a tanácsoknak az e szervekkel való együttműködés során elő kellett mozdítaniuk az egész állami tevékenység összhangját területükön. (Ezért e helyi szervek vezetőit a munkájukkal kapcsolatos tanácsulási témáknál meg kellett hívni, és időnként beszámoltatták őket tevékenységükről.)

A tanács törvény felhatalmazása alapján az 1954. évi 16. NET sz. határozat intézkedett többek között a megyei tanács üléseinek előkészítéséről, összehívásáról és tanácskozásának rendjéről. A határozat részletesen kifejti a tanácsülés működésére vonatkozó szabályokat (a testület összehívásának rendszeressége, a meghívottak listája, az összehívás módjai stb.). Ugyanitt történik intézkedés a tanácsülés előkészítésére, az ülések lebonyolítására vonatkozóan, külön részletezve a tanácsulásokon készítendő jegyzőkönyv tartalmi és alaki követelményeit.

Az új tanács törvény a vb. és a szakapparátus munkáját is továbbfejlesztette. Az 1099/1954. (XI. 28.) MT sz. határozat tartalmazta többek között a megyei vb. működésére vonatkozó előírásokat. A rendelet részletesen meghatározza a vb. feladatkörét, elsősorban a tanács működésével, a saját szervezetével és működésével, a vb. szakigazgatási szervei munkájának irányításával, ellenőrzésével, összehangolásával, az alárendelt vb-k munkájának irányításával, segítségével és ellenőrzésével kapcsolatos ügyeket. A jogszabály részletesen előírja az ülés előkészítésének, az ülés lebonyolításának szabályait, részletesen ismerteti az üléseken készítendő jegyzőkönyvek tartalmi és formai kérdéseit.

III. 2. 1. A tanácsrendszer közigazgatási szervei

A tanácsulások

A tanácsulásokat az előre meghatározott éves munkaterv alapján a végrehajtó bizottság hívta össze. Minden tanácsülés előre kialakított, majd a jelenlévők által elfogadott napirend szerint zajlott le. Az előterjesztések előkészítéséért az ügy előadója volt felelős. Általánosságban azt mondhatjuk, két részből állt, a beszámolóból majd a határozati javaslatból. A rendelkezésben feltüntették a végrehajtásért felelős személyeket és a határidőt is. A tanácsülésen a tanácsstagok részvétele kötelező volt, ezen kívül megjelentek meghívott vendégek is. A tanácsstagokat szavazati jog, a többieket tanácskozási jog illette meg.

Az ülések általában nyilvánosak voltak. Az ülést a tanácselnök nyitotta meg, megvizsgálta a határozatképességet. Az ülés vezetését is általában a tanácselnök látta el. Előterjesztette a napirendi javaslatokat, megnyitotta és bezárta a vitát, elrendelte a szavazást, megállapította az eredményt és kihirdette a határozatot. Ha nem volt több napirendi pont és hozzászólás az ülést berekesztette. Az ülésekről jegyzőkönyv készült.

A tanácsos bizottságok

A tanács a feladatok eredményesebb ellátása érdekében állandó vagy ideiglenes bizottságokat alakíthatott. Ezek javaslattevő, előkészítő, ellenőrző, összehangoló, véleményező feladatokat láttak el. Közreműködtek a tanácsos tervek és feladatok kidolgozásában és megvalósításában, ellenőrizték az egyes szakigazgatási szervek a tanácsos

vállalatok munkáját. A tanács maga választotta meg őket és elnöküket, de általában csak tanácsstagok kerültek be.

A végrehajtó bizottság

Általában a tanács alakuló ülésén választották meg a végrehajtó bizottságot, amely egy szűkebb körű testület volt, azzal a feladattal, hogy két tanácsülés között gyakorolja a tanácsstestület hatáskörét. 1971-ig a harmadik tanácstörvény megjelenéséig a vb. feladata volt saját tagjai közül a vb. elnök, a helyettes és a vb. titkár megválasztása. Megválasztásukat és visszahívásukat a közvetlen felettük rendelkező tanács hagyta jóvá. Az első tanácstörvény szerint a vb. gyakorlatilag korlátlan hatalommal rendelkezett azon a szinten ahol működött. A tanácsi apparátus alkalmazottainak, osztályvezetőinek kinevezése, áthelyezése szintén a vb. hatáskörét gyarapította.

A vb. élén az elnök állt, valamint ennek helyettese és a vb. titkár, tagjai voltak még a tanácsstagokból választott személyek. Fontosabb feladataik közé tartozott a tanács üléseinek előkészítése, a tanács rendeleteinek és határozatainak a végrehajtás során történő ellenőrzése. Összehangolta és ellenőrizte a szakigazgatás szerveinek tevékenységét. Gondoskodott a szakszerű és gyors ügyintézésről, felelős volt a törvényesség betartásáért. A vb. munkaterv szerinti ütemezés alapján, de legalább havonta ülésezett. Az üléseket általában a bizottság elnöke hívta össze, melyek többnyire nem voltak nyilvánosak. Az ülést az elnök (tanácselnök, vb. elnök) vagy a helyettese vezette. A kezdetén általában az elnöki beszámolót hallgatták meg, amelyben szó esett a két ülés közti időszakban végrehajtott feladatokról. Itt került napirendre az egyéb, közéletet érintő események megtárgyalása is. A döntéshozatal a jelenlévők szótöbbségével történt.

Az elnök és helyettese mellett jelentős funkció volt a vb. titkáré. Fontos volt az üléseket előkészítő adminisztrációs tevékenysége, a szakigazgatási szervek hatósági ügyintézésének törvényességi felügyelete. Együttműködött a tanácsi és nem tanácsi szervekkel. A tanácselnök és helyettesei alapvetően politikai vezetők voltak. A tanácsi apparátus a szakigazgatási szervek (osztályok, csoportok) szakmai irányítása a végrehajtó bizottság titkárának volt a feladata.

Szakigazgatási szervek

A tanácsi hatáskörbe tartozó feladatokat a végrehajtó bizottság szakigazgatási szervei látták el. Elnevezésükben leginkább az osztály szót használták, de lehetek bizottságok vagy igazgatóságok is. Jellegüknek fogva hatósági tevékenységet végeztek, ennél fogva a tanács működési területén tartózkodó személyekre, szervekre kötelező határozatokat hoztak. A tanácsok megalakulásakor a megyei tanács vb. osztályainak számát (a vb. javaslatára) a Minisztertanács állapította meg. Az alacsonyabb szinten lévő tanácsok (járási, városi) hivatali szervezetében megalakítandó osztályok számát és ügykörét végrehajtó bizottságuk javaslatára a megyei vb. állapította meg, de a Minisztertanács hagyta jóvá. Az 1954-es második tanácstörvény már néhány módosítást vezetett be. A kettős alárendeltség megmaradt, hiszen a szerv ezután is a vb-nek és a felettes szakigazgatási szervnek alárendelve működött. Viszont önálló intézkedési és irányítási jogkörük lett. 1955-től a szakigazgatási szervek osztály (igazgatóság, bizottság), csoport vagy előadó formájában működhetnek. Az igazgatóság az osztálynál nagyobb önállósággal, a bizottság testületi szervként végezte feladatát.

A tanácsi irányítás szintjei

A különböző tanácsi szintek között a kezdeti időszakban alig találunk eltéréseket: községi/városi tanácsok-járási tanácsok-megyei tanácsok, ezek a szintek szerepeltek az egész országban. Községi szinten a községi tanácsokat találjuk egy-egy településen. A tanácsoknál ugyanúgy megtalálható a tanácsülés, bizottságok, végrehajtó bizottság, szakigazgatási szervek.

A járási igazgatás a következő: a járás irányítását ellátó járási tanács működési köre a járás területén fekvő községekre terjedt ki. A járási tanácsnak 1971-ig ugyanúgy voltak testületi szervei (tanácsülés, vb.) mint a megyei tanácsnak. A járási tanács vb. elnökét, elnökhelyettesét, vb. titkárát nagyjából ugyanazok a jogkörök és kötelezettségek illették, mint a megyei tanács hasonló funkcionáriusait. A szakigazgatási feladatokat osztályok látták el. A városok tanácsai hasonló felépítést mutatnak a járásokéval, viszont nem tartoztak a járás fennhatósága alá, 1954-től közvetlenül a megyei tanács irányította őket.¹

A Szolnok Megyei Tanács

A járási tanácsok és a városok irányítását a megyei tanács végezte. A tanácsi hierarchia megyei szintjén álló szervezettel a következőkben részletesebben foglalkozunk. A tanácsok megalakulása a következőképpen történt.² A megyei tanácsokat 1950. június 15-én szervezték meg az első tanács törvény alapján kiadott 143/1950 (V.18.) sz. minisztertanácsi rendelet szerint. Az alakuló ülésen résztvevő tanács tagokat a Magyar Függetlenségi Front megyei szervezetének javaslatára delegálták a testületbe. A megyei tanács választotta meg a vb-t és a tagok sorából ennek a szervnek a tisztségviselőit. A megyei tanács elnöke lett a vb. elnöke is.

Szolnokon 1950. június 15-én tartotta a vb. is alakuló ülését. A rendelet alapján a tanácsülés 13 tagú vb-t választott. Ezek választották soraikból az elnököt, a két alelnököt és a vb. titkárt. A megye első végrehajtó bizottságának elnöke Juhász Imréné megyei tanácselnök, volt főispán lett. Az elnökhelyettesek Zsemlye Ferenc és Beszteri Mihály, a vb. titkár Polónyi Szücs Antal volt megyei főjegyző lett.³

A Minisztertanács 143/1950. (V.18.) sz. rendelete alapján Szolnok megye tanácsánál az alábbi osztályokat szervezték meg 1950 júniusában.⁴ A tanács, a vb. és a szakigazgatási szervek a rendelet 1. § (4) a. pontja alapján, a megyében működő korábbi önkormányzat szerveit, valamint az állami feladatokat ellátó helyi szervek működését váltották föl.

1. Pénzügyi osztály. Az osztályt négy csoportra, közületi költségvetési, adó- és illetékügyi, operatív költségvetési, illetve vállalati pénzgazdálkodási csoportokra osztották fel. A Pénzügyi osztály dolgozóinak létszáma a hivatal megszervezésekor 64 fő volt. Az osztály végezte a volt alispáni hivatal gazdasági feladatait is.
2. Terv és Statisztikai osztály. Ezt az osztályt két csoportra, terv illetve statisztikai csoportra bontották. 13 fővel kezdtek el dolgozni.
3. Igazgatási osztály. Az osztályt három csoportra bontották melyek a következők voltak: igazgatási, légmentesítő illetve lakásgazdálkodási csoport. Az osztály 15 fővel kezdte meg működését.

¹ A tanácsok szervezése kezdetén három város Jászberény, Mezőtúr és Túrkeve még járási irányítás alá került.

² 1950-ben néhány területi változás érintette megyénket. Megváltoztatták a megye nevét is Jász-Nagykun-Szolnok megyéből Szolnok megye lett. Heves megyéből ide csatolták Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszaörs, Tiszaörvény, Tiszaszőlős, és Nagyiván községeket. Békés megyéből Ócsödöt Szolnok megyéhez csatolták, egyidejűleg Dévaványa Szolnok megyéből Békéshez került.

³ MNL JNSZML Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei 1950. június 15.

⁴ Uo. 1950. június 19.

4. Ipari osztály. Két csoportra osztották üzemgazdasági és ipari csoportra. Működését 9 fővel kezdte meg.
5. Kereskedelmi osztály. Az osztály dolgozóinak létszáma az épületben 37 fő.
6. Mezőgazdasági osztály. A sokrétű feladatkört a 90 fős osztálynak az alábbi szervezeti egységekben kellett ellátnia: személyzeti és szakoktatási csoport, tervezési csoport, termelésvezetési csoport, növénytermelési csoport, állattenyésztési csoport, erdészeti csoport, gép-és traktorállomási csoport, birtokrendezési csoport.
7. Építésügyi osztály. Az osztály dolgozóinak létszáma a megyei tanácsnál 11 fő.
8. Közlekedési osztály. Két csoport kezdte meg tevékenységét az osztályon belül, a közlekedési csoport és a mélyépítési csoport. A kezdeti létszám 26 fő.
9. Oktatási és Népművelési osztály 47 fővel kezdte meg a munkát.
10. A Közegészségügyi és Népjóléti osztály. Az alispáni hivatal népjóléti és kulturális csoportjának, a tiszti főorvosi hivatalnak, a megyei árvászeknek és a szociális felügyelőségnek a feladatait vette át. Az osztály 15 dolgozója kezdte meg tevékenységét.
11. Munkaerő-gazdálkodási csoport kezdeti létszáma 6 fő.

A delegált megyei tanácsstagok helyett az 1950-es törvény értelmében október 22-én történt meg a tanácsstagok választása. A választott tagokkal szervezett új testület Szolnokon 1950. november 8-án tartotta alakuló ülését. Ezen az alakuló ülésen 122 tanácsstag vett részt, amihez még 43 póttag is került. Nem változott a vb. összetétele. Az ülésen a kormányt Dr. Jóboru Magda képviselte.

Járási tanácsok megalakulása

1950-ben néhány területi változás is érintette megyénket. Heves megyéből Szolnok megyébe került a Tiszafüredi járás. Így hétre emelkedett a megalakítandó járási tanácsok száma. Megváltoztatták a járások nevét is.⁵ A járási tanácsokat a kijelölt járási székhelyeken szervezték meg 1950. augusztus 15-ével. ⁶ Alapul a 196/1950. (VII. 25.) M.T. rendelet szolgált. A megye területén 7 járási tanácsot szerveztek. Jászapáti, Jászberényben, Szolnokon, Tiszafüreden, Kunszentmártonban, Kunhegyesen, Törökszentmiklóson került sor a tanácsok megszervezésére. Valamennyi járási tanácsnál a végrehajtó bizottság létszámát 11 főben állapították meg. Jászberény város a Jászberényi Járási Tanács, Mezőtúr és Túrkeve városok a Törökszentmiklósi Járási Tanács irányítása alá került. Szolnok, Karcag, Kisújszállás városok közvetlenül a megyei tanács irányításába tartoztak. Valamennyi járásnál megszervezték a titkárságot (ennek keretén belül – ellenőrzési és információs csoportot, káder és fegyelmi csoportot és elnöki csoportot), és a következő osztályokat: Pénzügyi osztály, Igazgatási osztály, Ipari-Kereskedelmi, Építésügyi-Közlekedési osztály, Mezőgazdasági osztály, Oktatási-Népművelési-Közegészségügyi-Népjóléti osztály.

Városi tanácsok megalakulása

⁵ Jászsági alsó járás neve Jászapáti járás, Jászsági felső járás neve Jászberényi járás, Központi járás neve Szolnoki járás, Tiszai alsó járás neve Kunszentmártoni járás, Tiszai felső járás neve Kunhegyesi járás, Tiszai közép járás neve Törökszentmiklósi járás lett.

⁶ MNL JNSZML Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyve. 1950. július 17.

A megye városainak száma az 1950-es évek elején a korábbi hatról,7 hétre bővült. Törökszentmiklós ugyanis 1952-ben városi jogállást kapott. A városi tanácsok szervezését a járásokéhoz hasonlóan, a 196/1950 M.T. rendelet szerint hajtották végre. Hat városban szerveztek városi tanácsot. A végrehajtó bizottság létszámát a városoknál is 11 főben határozták meg. Valamennyi városnál sor került a Titkárság létrehozására, az osztályok azonban kisebb eltéréseket mutatnak a járási és a megyei irányítás alá tartozó városok esetében.

Szolnok, Karcag, Kisújszállás városi tanácsnál (közvetlen megyei irányítás alá tartoztak) Pénzügyi osztályt, Terv-Statistikai és Munkaerő-gazdálkodási osztályt, Igazgatási osztályt, Ipari-Kereskedelmi és Mezőgazdasági osztályt, Építésügyi és Közlekedési osztályt valamint Oktatási-Népművelési és Közegészségügyi-Népjóléti osztályt szerveztek.

Jászberény, Mezőtúr, Túrkeve városokban már csak öt osztály pénzügyi, igazgatási, ipari-kereskedelmi-mezőgazdasági, építésügyi és közlekedési, oktatási-népművelési-közegészségügyi-népjóléti megszervezésére került sor. 8

A járási tanácsok és városi tanácsok elhelyezése megtörtént az egész megyében bár adódtak apró problémák. A városi tanácsok az addigi városháza épületében nyertek elhelyezést, a járási tanácsok a volt főjegyzői hivatalokba költöztek be. Kunszentmártonban például helyet kellett biztosítani a járási tanácsnak, mivel a járási hivatal eddig Tiszaföldváron volt.

A községi tanácsok megalakulása

A községi szakigazgatási szervek feladatát az 5203/6/1950. II./8. BM utasítás állapította meg. A községi tanácsok megszervezése hasonló forgatókönyv alapján zajlott, mint a felsőbb szerveknél. A megalakított községi tanács élén itt is a tanácselnököt találjuk. A végrehajtó bizottságok létszámában és tisztségviselőiben eltérések mutatkoznak. Általában az 1000 fő feletti településeknél a vb. vezetését az elnök, az elnökhelyettes és a titkár látta el. A kisebb településeknél nem töltötték be az elnökhelyettes funkcióját, csak a vb. elnök és a vb. titkár személyével találkozunk.⁹

1945 után több új község is alakult a megye területén. 1950-ben lett önálló község Jászivány, Kungyalu, Martfű, Rákócziújfalu, Szászberek, és Tiszatenyő. Egy év múlva Szandaszőlős lett önálló település, majd 1952-ben Cserkeszölő, Jászágó, Kétpó, Mezőhék, Örményes. 1954-ben Tiszajenőn alakult meg a községi tanács.

7 A városok a következők: Jászberény, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Solnok, Túrkeve.

8 MNL JNSZML Solnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyve. 1950. aug.8. 111/1950. v.b. sz..

9 A megye járásait a kezdeti időszakban a következő községek alkották. (A települések nevében lévő „szent” szót eltörölték, nem használhatták. Az eredeti forrásokban leírtak alapján közöljük a községek neveit) Jászapáti járás: Jászandrás, Jászapáti, Tiszasüly, Jásziván, Jászkisér, Jászdózsa, Jászládány, Jászsalsogyörgy. Jászberényi járás: Jászárokszállás, Jásztelek, Pusztamonostor, Jászfényszaru, Jászfákóhalma, Jánoshida, Jászboldogháza, Jászágó, Alattyán, Jászfelsőgyörgy. Kunhegyes járás: Tomajmonostor, Tiszaroff, Tiszagyenda, Tiszabura, Kunmadaras, Kunhegyes, Kenderes, Abádszalók. Kunmártoni járás: Cibakháza, Csépa, Cserkeszölő, Kungyalu, Kunmárton, Mesterszállás, Nagyrév, Szelevény, Öcsöd, Tiszainoka, Tizsakürt, Tiszasas, Tizsaug. Solnoki járás: Besenyszög, Kőtelek, Mezőhék, Vezseny, Újszász, Tószeg, Szajol, Rákócziújfalu, Szandaszőlős, Szászberek, Rákóczifalva, Nagykörű, Zagyvarékas, Tiszaföldvár, Tiszavárkony, Martfű, Tiszafüredi járás: Tiszaimre, Tizszőlős, Nagyván, Tizsaörs, Tizsaörvény, Tizsaderzs, Tizsafüred, Tizsaigar. Törökmiklósi járás: Fegyvernek, Kengyel, Kétpó, Kuncsorba, Örményes, Tizsabő, Tizsapüspöki, Tizszatenyő.

III. 3. Az 1956-os forradalom közigazgatási szervei Szolnok megyében

III. 3. 1. A Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács megalakulása

A forradalom híre teljesen váratlanul érte a helyi párt- és tanácsi szerveket. Bizonytalanságukat csak növelték az országos pártvezetéstől és a kormánytól érkezett ellentmondásos, a valós helyzet félreismerésén alapuló utasítások. Kálmán István, a Szolnok megyei pártbizottság első titkára a helyzet kiértékelése céljából, már október 23-án összehívta a helyi pártvezetőséget. Az ülésen elhatározták, hogy a megyei, városi és járási pártbizottsági alkalmazottakat mintegy nyolcvan főt felfegyvereznek, hogy fegyveresen őrizzék a pártszékházakat a megyében.¹ Az október 23-át követő napokban a tanácsi szervek igyekeztek eleget tenni a kormánytól érkezett ellentmondásos utasításoknak. Apró Antal miniszterelnök-helyettes október 24-én távmondattal szólította fel a helyi tanácselnököket és a végrehajtó bizottságok tagjait, akadályozzák meg, hogy a Budapesten fosztogató és terrorcselekményeket elkövető „fasiszta csőcselék” tevékenysége vidékre is kiterjedjen. Fodor Mihály és Tóth Imre, a megyei tanács elnökhelyettesei újabb távmondattal küldtek a községi tanácsok elnökeinek, melyekben az éttermek és italboltok nyitva tartását korlátozták. Betiltották a mozielőadásokat és elrendelték a gépállomások, téesz magtárak, istállók stb. őrzését, azzal az elképesztő indoklással, hogy a fővárosban szétvert ellenforradalmárok munkásruhában vidékre menekülnek és ott várhatóan újabb fasiszta provokatív cselekményeket követnek el.²

A Szolnok megyei pártbizottság vezetői növekvő aggodalommal várták a kiszámíthatatlan eseményeket, mivel a városban napról napra nagyobb tömeg verődött össze és a munkások között megnőtt a politikai változásokat követelők befolyása. Az egyetemisták visszafogottan viselkedtek, de a munkások és a vasutasok érzékelhetően radikalizálódtak. Egyre nyíltabban és hangosabban skandáltak kommunista-ellenes jelszavakat. A kisebb rombolásokat, a kommunista jelképek eltávolítását is ők hajtották végre. A pártbizottság több forrásból is értesült arról, hogy október 26-ára a munkások nagy tömegtüntetést szerveznek, miközben Budapestről semmilyen eligazítást nem kaptak arra, hogy mit tegyenek. Gerencsér Miklós, az MTI szolnoki kirendeltségének vezetője október 25-én este a színházban volt, mivel éppen az ő darabjának bemutatására készült a társulat. A rádióon befogták a miskolci stúdió adását, amely bemondta, hogy Borsod megyében megyei munkástanács alakult, amely a munkástanácsokra támaszkodik és élvezzi a megyei pártbizottság támogatását is, mindent elkövetnek, hogy megőrizzék a rendet és elkerüljék a vérontást. Pauló Lajos rendező, a színház párttitkára azonnal felvetette, hogy Szolnokon is hasonlóképpen kellene cselekedni, mert másképp nem lehet a rendet megőrizni a városban. Tudták, hogy a munkások másnap is az utcára vonulnak, ezért elhatározták, hogy megpróbálják átvenni a kezdeményezést, nehogy az indulat vezérelje a tömeget. A színészek közvetlenül az üzemekkel akarták felvenni a kapcsolatot. Pauló Lajos és Gerencsér Miklós ezzel szemben azt javasolták, hogy a pártbizottság megkerülésével semmiképpen se cselekedjenek. Pauló ekkor felhívta a diósgyőri Lenin Kohászati Műveket és az ottani munkástanács elnökét további információkért, aki elmondta, hogy pontokba szedett követeléseiket eljuttatták a kormányhoz, az üzemekben munkástanácsokat választottak, s ezek

1 Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára XXV. 2/b. B. 1912/1957.

2 MNL JNSZML XXIII. 503. Jászberényi Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága, Titkársági iratok, 104-36/1956.

küldötteiből alakult meg a Borsod Megyei Munkástanács. A miskolci pártszervek és fegyveres testületek is a munkástanács mellé álltak.³

Ezután Gerencsér felhívta a megyei pártbizottságot, majd Kablay Lajos helyőrségparancsnokot. Kálmán István első titkár utasítására két pártfunkcionárius ment át a színházba. Kablay a helyettesét, Miskolczi alezredest küldte oda. Gerencsér Miklós és a színészek tájékoztatták őket a miskolci eseményekről, emlékeztettek arra is, hogy a másnap reggelre tervezett szolnoki munkásfelvonulásnak beláthatatlan következményei lehetnek. A miskolciak követeléseit ők, a színészek feljegyezték és egyetértenek azokkal.

Hajnalba nyúló vitát követően, a kora reggeli órákban Gerencsér Miklós és György László további megbeszélések céljából átmentek a megyei pártbizottságra. Magukkal vitték a borsodi követelések alapján összeállított pontokat, amelyeket ismertettek a megyei pártvezetéssel, akik közül mintegy tízen gyűltek össze Kálmán István szobájában. Megegyeztek abban, hogy Kálmán maga hívja népgyűlésre a gyárak dolgozóit és felolvassa a Gerencsér által összeállított 16 pontot, amelyek némelyikének élességét a pártbizottság módosításai némileg tompították.

A pontokban – az országosan elterjedt programokkal egyezően – követelték a kompromittált személyek eltávolítását a pártvezetésből és a kormányból, Farkas Mihály és társai perének nyilvános tárgyalását, a tervgazdaság felülbírálatát, a külkereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozatalát, az uránium és alumínium békés célokra, magyar érdekeknek megfelelő felhasználását, bérrendezést és a nyugdíjkorhatár leszállítását,⁴ az erőszakos tsz-szervezés megszüntetését, a beszolgáltatási rendszer felülvizsgálatát, a lakásviszonyok javítását, barátságot a Szovjetunióval a teljes egyenlőség alapján, szolidaritást a lengyel néppel, barátságot Jugoszláviával, teljes vélemény- és sajtószabadságot, szabad képviselőválasztást, a Szovjetunióban elítélt hadifoglyok hazatérését, a szovjet csapatok haladéktalan kivonását és végül március 15. és október 6. ünnepnappá tételét. A pontok mellé rövid szövegű röplapot is fogalmaztak, amely a város és a megye lakosságát rendre és nyugalomra intette. A röpcédula kéziratát Kálmán István aláírásával és a megyei pártbizottság pecsétjével nyomdába adták, ahol 4-500 példányt elkészítettek a reggeli órákra. A megyei pártvezetőség tagjai elfogadták Gerencsér és a színészek javaslatát a szolnoki munkástanács felállításáról, majd megkezdték a testület szervezeti és működési rendjének kidolgozását.⁵

Reggel a gyárakban már nem kezdődött meg a munka. Miután megérkezett a pártbizottság népgyűlésre hívó üzenete, a menet elindult a Járműjavítóból a városközpont felé. Útközben csatlakoztak a Papírgyár, a Bútorgyár, a Gépjavító Vállalat, a Cukorgyár és a többi üzem dolgozói. A József Attila úti szovjet laktanyához érve a „ruszlik haza” jelszót kiabálták, a rendőrség épülete előtt megéljenezték a magyar rendőrséget, a pártiskola előtt pedig azt követelték, hogy „lakás legyen belőle.” A gyárakból szinte valamennyi munkás felvonult, de ott voltak az intézmények dolgozói és az iskolák tanulói is. A tömeg kilenc órakor kezdett sokasodni a szolnoki Kossuth téren. A gyűlést Kálmán István nyitotta meg. „Nehéz forradalmi időket élünk, feltámadt a nép igazi alkotóereje” – kezdte beszédét az MDP megyei első titkára, majd felolvasta a 16 pontot és közölte, hogy délután a városi tanács dísztermében megalakítják a munkástanácsot. Addig az üzemek válasszák meg küldötteiket, akiket a városi munkástanács választásra delegálnak.⁶

A tömegnek azonban ez már kevés volt. Egyesek néhány párt- és tanácsi funkcionáriusnak (Csáki István megyei harmadtitkárnak, Pintér Dezsőnek, a városi tanács elnökének és Zsemlye Ferencnek, a megyei tanács elnökhelyettesének) azonnali lemondását

3 SZAKOLCZAI Attila: Borsod-Abaúj-Zemplén megye. In: A vidék forradalma 1956. I. köt. (Szerk.: Szokolczi Attila – Á. Varga László) Bp., 2003. 136-137. p.; MNL JNSZML XXXV. 1. f. 2. fcs. 1957. 31. ő. e.; MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.

4 A nyugdíjkorhatárt férfiak esetében 55 évre, nőknél 50 évre kívánták leszállítani a 60, illetve 55 éves korhatárról.

5 Uo.; MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.; A Nép Lapja, 1956. október 27.

6 MNL JNSZML XXXV. 1. f. MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának iratai, 2. fcs. 1957. 31. ő. e.

követelték. Csáki és Pintér, akik a népgyűlésen jelen voltak, a mikrofon elé léptek és lemondtak tisztségükről. Ugyancsak lemondott Kátai Sándor, a városi tanács osztályvezetője. Ezután a munkások közül néhányan, köztük a nagyobb köztisztviselőnek és népszerűségnek örvendő Dancsi József MÁV fűtőházi lakatos ment fel a városháza erkélyére és nyugalomra intette az embereket. Egy színész elszavalta a Nemzeti dalt, majd a tömeg a munkásvezetők többszöri felszólítása után lassan oszladozni kezdett.⁷

A munkások egy része visszament az üzemekbe és megválasztották küldötteiket, a városi munkástanács alakuló ülésére. A tömeg másik része a városban maradt és megpróbálta ledönteni a szovjet emlékműveket. A színháznál lévő szivar alakú oszlopot több óras kísérletezés után a Kőolajkutató Vállalat lánctalpas „sztalinyec” traktorával sikerült földre rántaniuk, a megyei tanács mögött felállított domborművet pedig a Verseyhy Ferenc Gimnázium és a gépipari technikum diákjai törték össze vasrudakkal.⁸

A délután két órára összehívott választói gyűlés helyszüke miatt nem a városházán, hanem egy órával később a megyeházán ült össze, amelyet szinte teljesen ellepett a tömeg. A gyárak, intézmények és a helyőrség küldöttein kívül sokan mások is bementek a megyei tanács zsúfolásig megtelt dísztermébe. A megyei pártbizottság elképzelése szerint a városi munkástanács csupán tanácskozó jellegű, javaslattevő testület lett volna a városi tanács vb. felett, amely tovább végezte volna a tényleges közigazgatási feladatokat. Az 50-55 tagból álló munkástanács 14-15 biztossal az élen, a tanács szakigazgatási szervei feletti ellenőrzést gyakorolta volna. A munkástanács biztosainak közvetítésével az üzemek észrevételei és bírálatai az államhatalmi szerveken keresztül jutottak volna érvényre. A fellelkedett tömeggel és a munkások öntudatos vezetőivel ezeket a látszateredményeket nem lehetett elfogadtatni. A városi munkástanács megalakult és teljes jogkört követelt magának.

A választást Kálmán István, a megyei pártbizottság első titkára vezette le. A különböző szakterületek biztosainak személyére javaslatot kért az üzemek és intézmények küldötteitől, akik a neveket bekiabálták. A listára felírt személyeket ezután kézfelnyújtással választották meg a munkástanács biztosaivá, más néven az intéző bizottság tagjává. A munkástanács elnöke Dancsi József lett, aki csak hosszas gyözködés, nem utolsósorban Kálmán rábeszélése után volt hajlandó a tisztséget elvállalni.

A húszfős intéző bizottság tagjainak túlnyomó többsége értelmiségi munkakörben dolgozott, tizenketten tagjai voltak az MDP-nek. A munkástanácsba Kálmán Istvánt is beválasztották, ő azonban biztosi tisztséget nem vállalt. A testület többi tagjáról nem maradtak fenn adatok, csupán a biztosok tevékenysége ismert. A biztosi feladatot nem vállalt tagok gyakorlatilag nem vettek részt a testület további munkájában.

Amikor a gyűlés befejeződött, a megyei tanács épülete előtt várakozó 6-8000 fős tömegnek az épület erkélyéről felolvasták a munkástanács tagjainak névsorát, a megválasztott biztosok pedig kiléptek az erkélyre és bemutatkoztak. Ekkor a tömegből sokan követelni kezdték, hogy Juhász Imréné a megyei tanács elnöke és Zsemlye Ferenc elnökhelyettes mondjon le. Mindketten kimentek az erkélyre és lemondtak.

Az október 26-i szolnoki események a résztvevők óriási létszáma (15-20 ezer fő)⁹ és a tömeg vegyes összetétele ellenére különösebb rendzavarás nélkül zajlottak le. Az a tény, hogy a városban a november 4-ei szovjet katonai beavatkozásig semmiféle tettelegességre nem került sor, elsősorban a munkástanács vezetőinek köszönhető. Október 26-án délután, a tömeg

7 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 10. ö. e.

8 MNL JNSZML XXV. 9/a. Szolnok Megyei Bíróság, büntetőperek B. 283/1958. – A rendelőintézet előtt álló emlékművet először csak a nyomdából szerzett festékekkel bemázolták, majd a délutáni órákban, jóval a tömeg eloszlása után döntötték le a színház előtti térről idehozott „sztalinyec” traktorral.

9 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957. – A „Dancsi-per” iratai 15-25 ezer fős tömegekről tesznek említést, ami a város kb. 40 ezres lélekszámához képest túlzottnak tűnik. Ám a Szolnokra bejáró munkások és diákok is növelték a tüntetők számát. A Kossuth téren tartott délelőtti gyűlésen 15 ezer embernél több aligha lehetett jelen és egyidejűleg a tömeg már a város más pontjain lévő emlékművek körül is gyűlni kezdett.

a megyei tanács előtt többszöri felszólítás ellenére sem akart feloszlani. A fiatalok, egyetemisták és munkások fegyvert követeltek, hogy Budapestre menjenek és bekapcsolódjanak a harcokba. Este 7-800 fő a katonai repülőtérre vonult és fegyverek kiadását követelte. Kablay Lajos alezredes a tüntetők 5 fős küldöttségét rendkívül szívélyesen fogadta, de a fegyverek kiosztására vonatkozó kérelmüket elutasította.¹⁰

Október 26-a után a megyeszékhelyen a forradalom csendes, nagyobb tüntetésektől mentes szakasza kezdődött meg, a munkástanács november 4-ig kézben tartotta az irányítást. Október 26-án az országos párt- és állami vezetés is elismerte és engedélyezte a forradalom alatt spontán módon létrejött munkástanácsok működését, amit Kádár János, az MDP új első titkára 26-án délután 16 óra 30 perckor jelentett be a Kossuth rádióban.¹¹ Ám Szolnokon ekkorra már nemcsak az üzemi munkástanácsok, hanem a városi munkástanács is megalakult. A rádiónyilatkozat csak mintegy utólag legitimálta a megválasztott munkástanács működését. A szolnoki munkástanács megválasztásán néhány vidéki küldött is részt vett és a megalakult Intéző Bizottság tagjai közül egyesek foglalkozásuk révén megyei hatáskört láttak el (megyei kórház, megyei rendőrkapitányság, megyei bíróság és a megyei tanács alkalmazottai). Ezért már a megalakulásakor felvetődött, hogy a testület ne városi, hanem megyei munkástanács legyen. Másnap, október 27-én hivatalosan is felvették a Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-, Paraszt- és Katonatanács nevet, és a testület hatáskörét az egész megyére kiterjesztették.¹²

III. 3. 2. Forradalmi tanácsok vidéken

Október 26-án többnyire csak néhány Szolnokhoz közeli településen került sor forradalmi megmozdulásokra, elsősorban ott, ahol ipari nagyüzem működött, vagy ahonnan nagyobb számban dolgoztak munkások a megyeszékhelyen. Törökszentmiklóson a délelőtti szolnoki eseményekről értesülve a Mezőgazdasági Gépgyár munkásai, a gimnázium és a technikum tanulói, összesen mintegy 800 fő tartott gyűlést a Kossuth-szobor előtt, majd ledöntötték a szovjet emlékművet. A gépgyárban leváltották a főmérnököt és a személyzeti vezetőt. Másnapra virradóan pedig Farkas Attila vezetésével egy 20-25 tagú csoport barikádot épített a 4-es főúton, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok átvonulását Budapest felé.¹³ Martfűn a Tisza Cipőgyár munkásai október 26-án ugyancsak ledöntötték a szovjet hősi emlékművet, majd teherautókon a közeli Tiszaföldvárra és Cibakházára mentek és ott is részt vettek az emlékművek lerombolásában.¹⁴ A Szolnoktól 10-12 kilométerre eső Tószegen október 26-án este megválasztották a községi forradalmi tanácsot is. A településről sokan jártak be a megyeszékhelyre dolgozni, s akik részt vettek a szolnoki nagygyűléseken, hazatérve községükbe azonnal lemondatták a helyi tanácselnököt, majd a végrehajtó bizottság többi tagjának részvételével községi forradalmi tanácsot alakítottak.¹⁵ A Szolnoktól távoli községek közül október 26-án egyedül Kunhegyesen alakult forradalmi tanács.¹⁶

Október 27-én és 28-án már megyeszerte megalakultak a munkástanácsok az üzemekben és az intézményekben, sőt a tsz-ekben is, és szinte minden községben, városban létrejöttek a forradalmi tanácsok. A munkástanácsok és a forradalmi tanácsok

10 Hadtörténeti Levéltár (HL), XI. 22/a. Budapesti Katonai Bíróság, büntetőpercek B. 716/1957.

11 GOSZTONYI, Peter: Der Ungarische Volksaufstand in Augenzeugenberichten. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1981, 241. p.

12 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.

13 MNL JNSZML 61. f. 1. fcs. 1956. 7. ő. e.

14 MNL JNSZML XXV. 9/a. B. 1035/1957.

15 ÁBTL V-150377. 196. p.

16 ÁBTL V-150376/1. 296. p.

megválasztására maga a megyei pártbizottság hívta fel a lakosságot.¹⁷ Ezekben a napokban a legtöbb településen tüntetésekre, felvonulásokra, népgyűlésekre került sor és általában ledöntötték a szovjet hősi emlékműveket is. A nagygyűlések szervezését és a forradalmi tanácsok megválasztását a községek egy részében és a városokban, maguk a helyi párttitkárok kezdeményezték a megyei pártbizottság utasítása alapján. Ezzel, a forradalmi szervekben a párt befolyását szerették volna biztosítani, hogy az események irányítását kézben tarthassák. Egyes községekben, mint pl. a Szolnoki járáshoz tartozó Rákóczi falván és Tiszavárkonyban annyira erősen érvényesült a párt- és az állami szervek befolyása, hogy a forradalmi tanácsok tagjait majdnem kivétel nélkül a volt tanácstagokból választották meg.¹⁸

A fővároshoz közel eső agrármegyéből, rendkívül nagy mennyiségű élelmiszer szállítvánnyal segítették Budapest lakosságát. 1956. november 13-ig állítólag 600 gépkocsival szállítottak élelmiszert Budapestre. Naponta 60-70 mázsa kenyeret, zsírt, húst, lisztet és tejterméket juttattak el a megyéből a fővárosba. Egyes települések, pl. Karcag város rendszeres tejszállítvánnyal segítette Budapest lakosságát, és egyedül a Rizshántoló Malomból 40 mázsa adományt küldtek a fővárosba. A Törökszentmiklósi Gőzmalom és a Baromfifeldolgozó Vállalat, a járszági és a tiszazugi tsz-ek, állami gazdaságok ugyancsak többször indítottak élelmiszerral megrakott teherautókat.¹⁹ A Budapestnek nyújtott Szolnok megyei segítséget éppen a viszonylagos nyugalom és konszolidált helyzet tette lehetővé.

A lakosság támogatta a forradalmi szervek megalakulását akkor is, ha az néhány helyen csupán formális volt és a régi tanács végrehajtó bizottsága működött tovább új elnevezéssel. Kivételt talán csak a Tiszafüredi járáshoz tartozó Nagyiván képezett, ahol egészen különös módon alakultak az események. Itt még formális változásokra sem került sor, mivel a lakosság nagy részének bizalmát élvezve, a régi községi vezetés mindvégig szilárdan kezében tartotta a hatalmat. 1956. október 24-től a tsz-tagok vadászpuskával felfegyverkezve, lovon járőröztek éjjelenként a faluban. A szovjet hősi emlékműhöz fegyveres őrséget állítottak, így azt csak november 3-án éjjel döntötték le. Október 27-én a megyei pártbizottság instrukciójának megfelelően Andrásfi József községi párttitkár javasolta, hogy másnap tartsanak népgyűlést, ahol megválasztják a községi forradalmi tanácsot. Ez ellen a Vörös Csillag Tsz. vezetői tiltakoztak és az október 28-án megtartott gyűlést megzavarták, a résztvevőket megfélemlítették.²⁰ Bár a forradalmi tanács mégis megalakult, negyven kommunista a tsz-ből és a forradalom idején is zavartalanul továbbműködő községi pártszervezetből felkereste Csöke Jánost, a testület megválasztott elnökét. Megfenyegették és kicsikarták tőle az ígéretet, hogy lemond tisztségéről. Másnap hetven tsz-tag vonult a község házára, ahol az éppen ülésező forradalmi tanács tagjait ugyancsak megfenyegették és Csöke Jánost velük is lemondatták. Ugyanakkor hat kommunistát beválasztottak a forradalmi tanácsba. Még október 29-én, tíz-tizenkét fegyveres honvédtiszt érkezett a kunmadarasi repülőtérre Nagyivánba, hogy Csökét visszahelyezzék tisztségébe, de ők sem jártak sikerrel.²¹ A Hortobágy szélén fekvő község lakossága 1945 előtt jelentős részben nincstelenekből állt, akiknek a tsz anyagi felemelkedést biztosított. A vidék az 1950-es évek elején, az ÁVH egyik legfőbb toborzó bázisának számított, és az 1956-os forradalom idején a rákosista tsz-vezetés és a helyi funkcionáriusok, a lakosság nagy részének támogatását élvezték. A nagyivánihoz némileg hasonló helyzet alakult ki Tiszavárkonyban, ahol a Petőfi Tsz. felfegyverzett tagjai őrizték éjszakánként a községi pártházat és járőröztek a faluban.²² A községben 1945 előtt ugyancsak nagy számban éltek nincstelenek.

17 A Nép Lapja, 1956. október 27.

18 MNL JNSZML XXIII. 4. Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Titkárság, titkos ügykezelésű iratok, 0019/1957.

19 PIL 290. f. 1. fcs. 79. ö. e. 78. folio; Filep István: Karcag, 1956. Karcag, Karcag Város Önkormányzata, 1997. 21. p.

20 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 9. ö. e.

21 Uo.

22 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 11. ö. e.

Az ellenkező végletet a Szolnoki járáshoz tartozó Tiszaföldvár jelentette. A településen már az október 27-ei népgyűlésen kimondták a községi tanács megszűnését és bejelentették, hogy ezentúl a tanács helyett ismét községi elöljáróság működik. A forradalmi tanács élére azokat választották meg, akik a koalíciós időszakban a járási és a helyi közigazgatás vezetői voltak. A tanácsháza feliratot községháza felíratra cserélték ki. A községi pártszervezet a forradalmi tanács megválasztására semmilyen befolyást nem tudott gyakorolni, a tanács végrehajtó bizottságának menesztésével pedig a kommunista funkcionáriusokat teljesen kizárták a vezetésből.²³ Tiszaföldvár 1950-ig, mint járási székhely, polgári iskolával, majd gimnáziummal, jelentősebb számú értelmiséggel rendelkezett, ahol még 1956-ban is sok Budapestről kitelepített élt, akik a közeli Tisza Cipőgyárban dolgoztak. A gyümölcsstermesztéséről és szeszfőzdéiről híres nagyközség gazdasági életére katasztrófálisan hatottak az ötvenes évek korlátozó intézkedései, a kötött gazdálkodás és a kisipar elsorvasztása. A település ezenkívül járási székhelyi rangját is elvesztette. A bajokat csak tetézte, az átlagosnál merevebb magatartású helyi funkcionáriusok önkényeskedése.

Ugyancsak radikálisabb követeléseket vetettek fel a Kunhegyesi és a Tiszafüredi járás egyes községeiben is. Kenderesen, melynek lakosai Horthy Miklós kormányzóhoz fűződő személyes kapcsolataik és érzelmi kötődéseik miatt különösen sokat szenvedtek, nemcsak a rákosisták és sztálinisták, hanem minden kommunista hatalomból való távozását követelték.²⁴ Tiszafüreden a járási pártbizottság által előterjesztett 16 pontot az október 27-ei nagygyűlésen több, jóval határozottabb követeléssel egészítették ki és ugyanerre került sor Karcagon is, ahol a városi párttitkár által felolvasott 16 pontot az október 27-ei gyűlés résztvevői nem fogadták el. A gimnázium tanárainak és néhány más, helyi értelmiséginek beválasztásával a helyszínen egy bizottságot alakítottak, akik a követeléseket újrafogalmazták és 19 pontra kiegészítve fogadtatták el a tömeggel. A karcagi 19 pont tartalmazta az elesett szabadságharcosok hőssé nyilvánítását, a harcok résztvevőinek teljes amnesztia biztosítását, több párt bevonásával szabad választást, az ÁVH teljes leszerelését, az elítélt egyházi személyek rehabilitálását, a származás miatti hátrányos megkülönböztetés megszüntetését, a Kossuth címert, a hadseregnek nemzeti jellegű egyenruhát és a határon túli magyarok védelmét a nemzetközi fórumok előtt. Ezek a pontok a városi pártbizottság által előterjesztett programban nem szerepeltek. Meg kell jegyeznünk, hogy a pártbizottság követelései is élesebbek voltak a Szolnokon elfogadott 16 pontnál, mivel a megyei pártvezetés által megküldött követeléseket, az azóta történt országos események miatt már átfogalmazták.²⁵ A karcagi és a túrkevei forradalmi gyűléseken a debreceni egyetem Tíz-es Bizottságának²⁶ képviselői is megjelentek. Az egyetemisták röpcédulákat osztogattak és felszólalásaikkal határozottabb fellépésre biztatták a résztvevőket és a megalakuló forradalmi tanácsokat.²⁷

Az első napokban, október 26-28-a között több tiszántúli községben erőszakos cselekményekre is sor került. Tiszaburán a községi tanács elnökét, Cserkeszölön a volt községi párttitkárt és feleségét, Öcsödön a tanácsitkárt és a tsz-elnököt megverték, de esetenként más településeken is előfordultak bántalmazások. Ezzel szemben a Jászságban és Szolnok megye egész Tiszán inneni részén atrocitásokról szinte alig tudunk és a forradalmi tanácsok megalakulása általában csendes körülmények között, a helyi pártbizottság által előterjesztett követelések elfogadása után ment végbe, noha a beszolgáltatások, a kuláklisták és a birtokos parasztságot ért sokféle egyéb retorzió miatt a lakosság többet szenvedett, mint a nagykunsági és a Tisza menti községek népe.

23 MNL JNSZML XXIII. 4. 0019/1957.

24 Uo.

25 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

26 1956. október 23-án a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatói és fiatal oktatói Tíz-es Bizottságot alakítottak. Ez a tíztagú bizottság tárgyalt az MDP helyi vezetőivel és küldöttségeket indított számos kelet-magyarországi településre, hogy határozottabb fellépésre ösztönözze a forradalmi tanácsokat.

27 MNL JNSZML XXIII. 4. 0019-1/1957.

A megye keleti és nyugati felében lezajlott forradalmi események közötti különbség egyik oka, talán éppen a jászsági birtokos parasztság tömeges megfélemlítése lehet. A kuláknak minősített gazdák aránya jóval nagyobb volt a jász falvakban, mint a Nagykunságban és a Tiszavidék elmaradottabb községeiben. Ennél is fontosabb tényező a forradalmi események intenzitásában az állami gazdaságok és a gépállomások viszonylagos hiánya a Jászságban, illetve nagyobb számuk a megye keleti részén. A Jászságban ugyanis alig létezett államosított nagybirtok, ahol állami gazdaságot szervezhettek volna. Gépállomásokat elsősorban a tiszántúli tsz-városok, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr és Túrkeve környékén létesítettek. Az állami gazdaságok és a gépállomások dolgozói a nagyipari munkásokhoz hasonlóan nagyobb számban, együtt végezték munkájukat, míg az 1956 előtt megalakult tsz-ek és tszcs-ék taglétszáma, olykor csak ötven-hatvan főből állt. A Tisza mentén, a Szolnoki Vízügyi Igazgatóságnak is több telephelye működött, ahol ugyancsak sokan dolgoztak együtt az ipari üzemekéhez hasonló körülmények között. A földjükről elűzött birtokos gazdák egy része, az állami gazdaságokban és a vízügyi igazgatóságnál talált munkát. Az állami tulajdonba vett cséplőgépek tulajdonosait pedig a gépállomások foglalkoztatták. Elsősorban ezek az üzemek biztosították 1956-ban a radikális tömeget az agrárvidéken.

A Kisújszállás - Csorbai Állami Gazdaság munkástanácsa a gazdaság földjének felosztását is megtárgyalta. Október 29-én a munkástanácsból kiszavazták a kommunistákat, egy nappal később pedig a Kisújszállási Gépállomásról távolították el az igazgatót és a párttitkárt. Az állami gazdaság dolgozói részt vettek a szomszédos Békés megyei Dévaványán és Bucsatelepen a rendőrség lefegyverzésében. Ezzel szemben Kisújszálláson teljes volt a nyugalom, a városi forradalmi tanácsba nagy számban bekerült kommunisták eltávolítása fel sem merült.²⁸

A kisbirtokosok közül csak nagyon kevesen vettek részt a forradalmi eseményekben. Részvételi arányuk a forradalmi gyűléseken és egyéb megmozdulásokon különösen a Jászságban volt feltűnően alacsony, ahol az egyéni gazdák a lakosság túlnyomó többségét képezték. Az egyéni parasztság a megalakult forradalmi szervezetben, létszámához képest, sokkal alacsonyabb arányban képviseltette magát. A tipikusan mezőgazdasági jellegű Kunhegyesen, amely a forradalom egyik helyi központjának számított, a 82 tagú forradalmi tanácsba csupán 15 tsz-tagot és mindössze öt egyéni gazdát választottak be. Ugyanakkor a gépállomásról 12 fő, a Vízgépészeti Vállalattól 15 fő került be a testületbe. A többi KTSZ-tag, rendőr, tanácsi és pártbizottsági dolgozó, értelmiségi stb. volt.²⁹

Az alapvetően agrárjellegű megyében a parasztság hiánya vagy alacsony szintű képviselete a forradalmi szervezetben máshol is megfigyelhető. A Karcagi Városi Forradalmi Tanács október 29-i ülésén a résztvevők javaslatot fogadtak el arról, hogy a téeszek legalább minden százötven fő után küldjenek be egy-egy megbízottat a tanácsba, mert alig képviseli őket valaki.³⁰ Az egyéni parasztság részvételi arányának növelését azonban senki sem szorgalmazta. Helyenként az is előfordult, hogy a kisbirtokosokat más társadalmi rétegekkel szemben szándékosan szorították háttérbe.

Jászberényben a parasztság képviseletével kapcsolatosan, különösen éles vita alakult ki. Az október 28-án megválasztott 18 tagú Jászberényi Munkás, Paraszt és Katona Forradalmi Tanácsba csupán két személy került be, akik a parasztságot képviselték: dr. Nagy Pál és Bathó Péter, holott a városban az agrárnépesség száma messze felülmúlta az iparban foglalkoztatottak létszámát. A parasztság vezetői elégedetlenek voltak a forradalmi tanács működésével, mivel szerintük az nem képviselte eléggé az érdekeiket. Október 31-én, amikor a testület tagjait újraválasztották, dr. Nagy Pál, dr. Pusztai András és Fridvalszky Béla

28 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 14. ő. e.

29 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 8.. fcs. 1956. 3. ő. e.

30 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 1. ő. e.

vezetésével 14-15 tagú parasztküldöttség jelent meg a városházán tartott ülésen. A forradalmi tanács vezetői azonban kijelentették, hogy a munkások nem engedik ki kezükből a vezetést, és távozásra szólították fel azokat, akik nem voltak a forradalmi tanács választott tagjai, mire a parasztküldöttséggel dr. Nagy Pál is elvonult.³¹

A községi forradalmi szervek elnökének a nagyobb településeken általában értelmiségit: tanítót, agronómust, állatorvost választottak, de azokban a községekben is meghatározó volt az értelmiségiek befolyása a forradalmi tanácsok működésére, ahol a vezető nem közülük került ki. A korábbi tanácsi szerveket, a községi és városi végrehajtó bizottságokat Tiszaföldvár kivételével nem oszlatták fel, bár működésük a forradalom alatt szünetelt és szerepüket a forradalmi tanácsok vették át.³² Néhány településen pedig a végrehajtó bizottság a forradalmi tanácsnak alárendelve tovább működött, mint Kisújszálláson, ahol a városi tanács végrehajtó bizottságának elnöke lett a forradalmi bizottság elnöke. Ezeken a településeken az apparátus a forradalmi tanács határozatait hajtotta végre.³³

Október 30-án, 31-én és november 1-jén a községi és városi forradalmi tanácsokat általában újraválasztották. A tanácsi és pártfunkcionáriusok többnyire kimaradtak, megjelentek viszont az újjáalakuló koalíciós pártok korábbi tisztségviselői. A községi és városi tanácsi apparátusból október 29-től kezdtek eltávolítani a gyűlölt és lejáratódott osztályvezetőket, tanácsitkárokat, vb-elnököket és elnökhelyetteseket.³⁴ A Jászberényi Járási Tanácsnál Sípos István vb-elnök lett a megalakuló munkástanács elnöke. Október 31-e és november 2-a között, az ő aláírásával mondtak fel korábbi beosztottjainak. Sípos november 1-jén azt is megtiltotta, hogy az MSZMP a járási tanácson belül szervezkedjen.³⁵ Jászdózsán Juhász K. Béla a községi tanács végrehajtó bizottságának elnökhelyettese, ugyancsak együttműködött a községi forradalmi tanáccsal és részt vett a kisgazdapárt megszervezésében is.³⁶ A forradalmi szervezetekben vezető tisztséget vállalt tanácsi funkcionáriusokat 1957-ben elbocsátották állásukból.

A forradalmi tanácsok azonban még Szolnok megye tiszántúli részén sem radikalizálódtak igazán. Óriási visszatartó erőt jelentett a szovjet csapatok, több száz tank és több tízezer katona folyamatos átvonulása, különösen azokban a városokban, amelyek a 4-es főút vonal mentén feküdtek (Karcag, Kisújszállás, Szolnok, Törökszentmiklós). A forradalmi eseményekben élenjáró Kunhegyesen 29 harckocsi haladt keresztül november 1-jén, s a tankok látványa itt is lehangolóan hatott a lakosságra.³⁷ Október 30-án és 31-én a községi forradalmi tanácsok küldötteiből a járási székhelyeken megválasztották a járási forradalmi bizottságokat, illetve tanácsokat, amelyek a Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-, Paraszt- és Katonatanács kezdeményezésére jöttek létre. November elejére Szolnok megyében kialakult a hierarchikus felépítésű, új hatalmi-igazgatási rendszer, a községi, járási illetve városi forradalmi tanácsok hálózata, amelyek elvileg a megyei forradalmi munkástanácsnak voltak alárendelve. Ez az együttműködés azonban csupán elméletben valósult meg. Valójában a megyei munkástanács és a vidéki forradalmi szervek között nagyon laza, esetenként csak formális kapcsolat jött létre.

31 JÁROMI József: Vihar a városban. Jászberény, POFOSZ-56-os Szövetség Jászszági Szervezete, Jászberény, 1995. 30, 49. p.

32 MNL JNSZML XXIII. 4. 0019/1957.

33 Uo.

34 Uo.

35 MNL JNSZML XXIII. 4. 740/1957.

36 MNL JNSZML XXIII. 4. 80/1958.

37 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 12. ö. e.

III. 3. 3. A Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-, Paraszt- és Katonatanács tevékenysége (október 27–november 3.)

Az 1956-os forradalom megyei csúciszervei csak néhány esetben vették fel a munkástanács elnevezést (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében alakultak meg hasonló néven a megyei forradalmi tanácsok).³⁸ A szolnoki névválasztásra feltehetően a Borsod megyei példa alapján került sor, de a testület tagjai baloldali elkötelezettségüket is hangsúlyozni kívánhatták ezzel. Kablay Lajos alezredes, szolnoki helyőrségparancsnok az október 27-i ülésen többször is hangoztatta, hogy „*munkástanács vagyunk, tehát nem forradalmi tanács,*”³⁹ ennek ellenére a forradalmi jelző használatban maradt. A tanács személyi összetétele lényegében nem változott a forradalom napjaiban, csupán egyetlen intéző bizottsági tag jelentette be, hogy nem kíván tovább részt venni a testület munkájában. A Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács belső egysége mégsem volt teljes. A szolnoki egyetemisták már az október 26-i választáson kifogásolták, hogy sajtó- és rádióbiztosnak Kocsár József tanársegéden kívül a kommunista Gerencsér Miklóst választották, aki pedig, újságíróként szakmailag nélkülözhetetlennek tűnt a mérnöki végzettségű Kocsár mellett.⁴⁰

Gerencsér igyekezett megakadályozni, hogy a sajtó és a szolnoki rádió az általa túlzottnak tartott követeléseket közölje, ezért személyét az egyetemisták mindvégig támadták. A szolnoki egyetemi kar MEFESZ-bizottsága és a megyei forradalmi munkástanács számos más kérdésben is szemben állt egymással. Gerencsér Miklós 1957-ben tett vallomása szerint az egyetemen szinte óránként újabb és újabb követeléseket fogalmaztak meg, amelyeket átküldtek az egyetemi épülettel szemben lévő megyeházára a forradalmi munkástanácsnak. Az egyetemisták október 28-án bizalmatlansági indítványt terjesztettek be a Nagy Imre-kormánnyal szemben, követelve, hogy a kompromittált miniszterek mondjanak le tisztségükről; Nagy Imre tisztázza szerepét a statárium kihirdetésében és amennyiben ő írta alá a rendeletet, akkor mondjon le. A memorandumot a szolnoki rádióban be akarták olvasni, de Gerencsér ezt nem engedélyezte, mire az egyetemisták azon a címen követelték Gerencsér leváltását, hogy akadályozza a sajtószabadságot. Gerencsér Miklós néhány nap múlva le is mondott sajtóügyi biztos tisztségéről, ezt azonban a megyei munkástanács nem fogadta el. November 1-jén több tagból álló bizottságot választottak a rádió és a megyei lap élére, melynek vezetője dr. Fazekas Zoltán tanársegéd, az egyetemi kar dékáni hivatalának vezetője lett. Ő az újságcikkek megjelenését, illetve a rádióadások szövegét Gerencsérrel együtt közösen engedélyeztethette. Bizonyos fokú, mérsékelt cenzúra Szolnokon a forradalom egész időszakában érvényesült, mivel a kormányt és különösen Nagy Imrét támadó újságcikkek a megyei lapban nem jelenhettek meg, ilyen riportokat a helyi rádió sem sugárzott. A Nagy Imre-kormány elleni bizalmatlansági indítványt egyébként a megyei munkástanács is túlzottnak tartotta és nem továbbította Budapestre.⁴¹

Az egyetemisták megkísérelték befolyásukat kiterjeszteni az üzemi munkásságra, hogy támogatásukkal megnövelhessék súlyukat a megye vezetésében, vagy amennyiben ez nem sikerül, leválthassák a megyei munkástanácsot.⁴² Október 29-én az egyetem épületében a hallgatók és az üzemi munkástanácsok képviselői értekezletet tartottak, amelyen

38 MOLNÁR János: A politikai struktúra változásai 1956 őszén Magyarországon. In: Párttörténeti Közlemények, 1988. 102. p.

39 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ö. e.

40 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.

41 Uo.

42 Uo.

álláspontjukat egyeztetve az alábbi követeléseket fogalmazták meg: a rendőrségen és a honvédségen belül alakuljanak forradalmi tanácsok, szervezzék meg a fegyveres munkásörseget, emeljék 30 főre a megyei munkástanács intéző bizottságának 20 fős létszámát, az ott a rendőrséget képviselő két biztos helyett válasszanak újakat, Gerencsér Miklós sajtó-, rádió- és tájékoztatási biztost váltsák le, „mert a szolnoki rádióadó a valóságnak nem megfelelően tájékoztatja hallgatóit.”⁴³

A munkásság és a diákok felfegyverzésének követelése Szolnokon mindvégig az egyik legfontosabb kérdés maradt, ehhez azonban a megyei munkástanács és ezen belül különösen Kablay Lajos helyőrségparancsnok semmiképpen sem akart hozzájárulni. Dancsi József, a megyei forradalmi munkástanács elnöke és Kablay alezredes folyamatos kapcsolatot tartott a szolnoki szovjet katonai alakulatok vezetőivel. Attól tartottak, hogy amennyiben a lakosság kezébe fegyver jut, fegyveres összetűzés alakulhat ki a szovjetekkel, vagy a szolnoki ÁVH-sokkal. Legfőbb törekvésük pedig éppen a vérontás elkerülése volt.

Kablay Lajos, hogy az egyetemistákat és a munkásokat a fegyveres harc következményeivel szembesítse, október 30-án 17 tagú küldöttséget vitt repülővel Budapestre. A küldöttség a Ferihegyi repülőtérrel gépkocsival a Parlamenthez ment, de csak dr. Fazekas Zoltán, Kocsár József és Bulyáki Ferenc szolnoki munkás jutott be az épületbe. Ő a folyosón megszólította Kádár Jánost, aki néhány soros üzenetet küldött a szolnokiaknak, amelyben a rend helyreállítása és a munka megindítása érdekében összefogásra szólította fel őket. A rövid levelet Kádár Nagy Imrével is aláíratta.⁴⁴

A budapesti útról Fazekas és Kocsár a szolnoki egyetemen még aznap este beszámolt és Kocsár később Karcagon is tájékoztatót tartott a fővárosban tapasztaltakról. A küldöttség útjáról a Nép Lapja és a szolnoki rádió is részletesen tudósított. A szolnoki egyetemisták a látottak és hallottak hatására hajlottak a kompromisszumra. Beleegyeztek, hogy a fegyveres nemzetőrség tagjai csak katonákkal és rendőrökkel közösen, hármas csoportokban járőrözhetnek. Az október 30-án megalakult szolnoki nemzetőrség csak egyetemistákból, mintegy 30-35 főből állt. A munkások tömeges felfegyverzésére nem került sor a megyeszékhelyen.⁴⁵

Október 31-én a forradalmi munkástanács határozatot hozott a megyei tanács végrehajtó bizottsága vezetőinek eltávolításáról és az osztályok élére is új vezetőket nevezett ki. A munkástanács jóváhagyta a megyei bíróság és a szolnoki járásbíróság elnökének leváltását, amiről az ügyészségen és a bíróságon alakult forradalmi tanács tagjai döntöttek.⁴⁶ A tanácsi és bírósági vezetők leváltását elsősorban dr. Aszódi Imre, a munkástanács igazságügyi biztosa szorgalmazta. A kisgazdapárti Aszódi sokkal radikálisabb személyiségnek bizonyult, mint a forradalmi munkástanács tagjainak többsége. Az agilis és művelt jogász a munkástanácsban egyre inkább meghatározó szerephez jutott. Október 31-én, amikor az egyetemisták az ÁVH tagjainak letartóztatását követelték, a munkástanács az ő javaslatára hozott határozatot arról, hogy Szolnok megyében az ÁVH állományának minden hivatásos tagját őrizetbe kell venni a legfőbb ügyésztől kapott utasításnak megfelelően.⁴⁷

November elejére a megyei munkástanácson belül az egyetemistákat képviselő dr. Fazekas Zoltán és Kocsár József, valamint az ugyancsak radikálisabb intézkedéseket szorgalmazó dr. Aszódi Imre és Jankovics Lajos intézőbizottsági tagok befolyása érezhetően megnövekedett. Ugyanakkor a megyei pártbizottság, amely a testület megalakulásában kezdeményező szerepet játszott, a döntések meghozatalába nem kívánt közvetlenül beleavatkozni. A hatalmat

43 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ő. e.

44 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 4. ő. e. Kádár János üzenetét 1969. október 30-án, Kádár szolnoki látogatásán felolvasták, természetesen Nagy Imre aláírásának elhallgatásával.

45 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.; Interjú Kocsár Józseffel (a továbbiakban Kocsár-interjú). Készítette Ferenczy Erika, 1992-ben. OHA, 373. sz. (Továbbiakban: 373.)

46 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.

47 Uo.

gyakorlatilag már október 26-án átruházta a forradalmi munkástanácsra, amelynek politikai vonalvezetésében érdemi radikalizálódás a belső erőviszonyok módosulása ellenére nem következett be.

A forradalmi munkástanács működésével azonban nemcsak az egyetemisták voltak elégedetlenek. 1957-ben tett vallomásában Lengyel János színész gittegyletnek nevezte a testületet tehetetlensége miatt. A munkástanács tagjai a kommunista Gerencsér Miklós szerint sem csináltak egyebet, mint az egyetemisták követeléseit tárgyalták és a megye különböző részeiből érkezett küldötteket fogadták. A küldöttségeket minden esetben arra figyelmeztették, hogy óvják meg településükön a rendet, és mindaddig semmi lényeges intézkedést ne tegyenek, amíg az országban nem áll helyre a rend.⁴⁸ A megyei munkástanács igazán hatékony intézkedéseket Szolnok közellátásának, a gyárak működésének biztosítása, a vasútállomáson rekedt élőállat szállítmányok takarmányozása, majd a vágóhídon történt feldolgozása és a Budapestre indított élelmiszerszállítás megszervezése terén foganatosított. A szolnoki üzemek november 4-ig folyamatosan termeltek. Működésük csak ekkor állt le, rövid időre.

A megyei forradalmi csúcsszerv és a vidéki forradalmi tanácsok kapcsolatát a telefonvonalak esetleges működése, a tömegközlekedés leállása és a szovjet csapatok állandó vonulása is akadályozta. Ennek ellenére a vidéki küldöttségek már október 27-én felkeresték Dancsi Józsefet, a megyei munkástanács elnökét, aki ismertette velük a felállítandó forradalmi bizottságok, illetve tanácsok felépítését és működését, a megyei pártbizottság által jóváhagyott sémának megfelelően. Október 31-én néhány, a járási székhelyekről érkezett küldött részvételével tartott értekezleten Dancsi javasolta a tanácsi apparátus leépítését, de átfogó, az egész megyében érvényesíthető koncepciót sem ő, sem a megyei forradalmi tanács értelmiségi tagjai nem tudtak kidolgozni. Egy alkalommal Dancsi József felkeresett néhány vidéki forradalmi tanácsot. Október 29-én gépkocsival Mezőtúrra, Törökszentmiklósról és Kuncsorbára utazott, ahol részt vett a helyi forradalmi szervek gyűlésein. Felszólalásaiban a kommunista funkcionáriusok leváltását támogatta, de a folyamatos termelés biztosítására, az ifjúság felfegyverzésének megakadályozására és a tsz vagyonának megőrzésére figyelmeztette a forradalmi tanácsok tagjait. Törökszentmiklóson a kommunista funkcionáriusoknál lévő fegyverek összeszedéséről, Mezőtúron pedig a leváltott régi vezetők Szolnokra szállításáról is intézkedett.⁴⁹

A megyei munkástanács ülésein többé-kevésbé rendszeresen csak a szolnoki járás községeinek küldöttei jelentek meg. Szolnok megye távolabbi részeire, a Tiszafüredi járásban, Karcagon és a Jászságban lezajlott eseményekre a megyei munkástanácsnak gyakorlatilag nem volt befolyása. Maga a testület – elnevezése ellenére – inkább tekinthető városi, mint megyei csúcsszervnek. A Szolnoki Városi Tanácson október 28-án alakult tíztagú forradalmi tanácsnak politikai hatásköre nem volt, csupán élelmezésügyi, lakásügyi, egészségügyi stb. kérdésekkel foglalkozott.⁵⁰ Jászberénnyel, Szolnok megye második legnagyobb városával a megyei munkástanácsnak szinte alig volt kapcsolata, a szolnoki rádió Jászberényből semmilyen hírt nem kapott.⁵¹ A Jászság székhelye Szolnok helyett inkább a megyén kívül keresett kapcsolatokat. A jászberényi forradalmi bizottság október 31-én határozatot hozott arról, hogy összeköttetést kell teremteni a Borsod Megyei Munkástanáccsal, Orendás Bélát, a városi forradalmi bizottság tagját pedig megbízták, hogy vegye fel a kapcsolatot a főváros forradalmi tanácsával.⁵² November 2-án Imre Béla, a Jászberényi Járási és Városi Forradalmi Bizottság küldötte Szolnokon felkereste a megyei munkástanácsot, míg a bizottság két másik

48 MNL JNSZML XXV. 9/a. 1. f. 2. fcs. 1957. 3. ö. e.

49 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1957.

50 ÁBTL V-150376/.

51 MNL JNSZML XXXV. 1. f. 2. fcs. 1957. 31. ö. e.

52 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ö. e.

tagja Heves megyébe, Gyöngyösre utazott. Imre Béla látogatásán kívül Jászberény és a Szolnok megyei forradalmi vezetés között más személyes kapcsolat nem jött létre.⁵³ A Szolnoktól távoli Tiszafüred ugyancsak más megyékkel (Borsoddal és Hevessel) keresett összeköttetést.

Történtek próbálkozások a vidék bevonására a megyei forradalmi munkástanács munkájába, de a tényleges együttműködés a rossz közlekedési és közbiztonsági viszonyok, továbbá az idő rövidege miatt nem alakulhatott ki. Abból a célból, hogy a Szolnok megyei forradalmi szervek működését összehangolják és ténylegesen is egységes irányítás alá helyezték, a megyei munkástanács november 6-ra tanácskozássra hívta meg a hét járás és hét város küldötteit. A közlemény értelmében minden járásnak és városnak két-két megbízottat kellett volna a megyei forradalmi munkástanácsba delegálni, akik a testület teljes jogú tagjai lettek volna tanácskozási és szavazati joggal. A megyei munkástanács intéző bizottságának mind a 20 tagja szolnoki lakos volt és csak funkciójuk révén láttak el néhányan formálisan megyei hatáskört.⁵⁴ Az értekezletre a november 4-én bekövetkezett események miatt már nem kerülhetett sor.

A megyei forradalmi munkástanács külső, megyén kívüli kapcsolatait is inkább a passzivitás jellemezte. A más megyékből érkezett meghívásokat elfogadták, csatlakoztak a győri és miskolci forradalmi központokhoz, Szolnok azonban november 4-ig semmilyen regionális szerepkört nem töltött be.

November 1-jén Gerencsér Miklós telefonon beszélt Szigethy Attilával és a megyei forradalmi munkástanács nevében bejelentette, hogy Borsod–Abaúj–Zemplén és Bács–Kiskun megyékhez hasonlóan Szolnok is csatlakozik a Dunántúli Nemzeti Tanácshoz. Ugyancsak november 1-jén Mihala Ferenc, a Borsod Megyei Munkástanács küldötte érkezett a Tisza-parti városba, hogy a megyei munkástanács képviselőit Miskolcra hívja. Mihala kérésére Kocsár József a meghívást a Békés Megyei Forradalmi Tanácsnak is továbbította. November 2-án Szolnokról Kocsár József és Jankovics Lajos gépkocsival Miskolcra utazott, ahol részt vettek Észak és Kelet–Magyarország Nemzeti Tanácsának alakuló ülésén. Az ott hozott határozati javaslatot a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács nevében mindketten aláírták.⁵⁵ November 2-ra a Dunántúli Nemzeti Tanács a katonai és munkástanácsok küldötteit Győrbe hívta. Kocsár visszaemlékezése szerint ő Győrben is járt, ahol megbeszélést folytatott Szigethy Attilával.⁵⁶

A szolnoki rádió fennmaradt műsorborítékai két nemzetközi vonatkozású, helyi eseményről tartalmaznak adatokat. 1956. október 26-án távirat érkezett a szolnoki üzemmérnöki egyetemi karra a Drezdai Közlekedési Főiskoláról, amellyel a szolnoki intézmény több éve állt szakmai kapcsolatban. A keletnémet egyetemisták szolidaritásukat fejezték ki az ellenforradalmi elemek ellen indított harc iránt, amelyet információik szerint a szolnoki diákok folytattak. A dezinformáció sikerességét tükröző táviratra október 31-én a szolnokiak a rádió hullámain adtak önérzetes választ: „ezúton adjuk hírüln nektek, német barátaink, hogy Magyarországon a magyar nép nem ellenforradalmi elemek ellen, hanem a független, szabad, demokratikus Magyarorszáért harcol”. Mivel a szolnoki rádióállomás rövidhullámon külföldre propaganda műsorokat is sugárzott, elképzelhető, hogy az egyetemisták válasza eljutott az NDK rádióhallgatóihoz.⁵⁷

Egy másik, Szolnokon leadott rádióhír arról tudósított, hogy november 3-án délután egy lengyel, egy német és egy francia újságíró érkezett a Tisza-parti városba. Az újságírók meggyőződtek arról, hogy Szolnokot szovjet alakulatok vették körül és a Kilián repülőtiszt

53 JÁROMI J. 1995. 79. p.

54 MNL PML XXV. 2/b. B. 1912/1956.

55 Uo.

56 Kocsár-interjú, OHA, 373.

57 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 19. ö. e. 1956. október 31.

iskola repülőterét is szovjet páncélosok tartják sakkban. Hosszasan elbeszélgettek a megyei munkástanács tagjaival, akiktől többek között megkérdezték, hogy milyen politikai elképzeléseik vannak a jövőre vonatkozóan. „A forradalmi munkástanács tagjai egyöntetűen azt a választ adták, hogy nem hajlandók letérni a szocializmus építésének útjáról, természetesen a teljes függetlenség és semlegesség keretei között.”⁵⁸

A visszarendeződés a közigazgatásban legelőször Szolnokon kezdődött meg. Kálmán István, a megyei pártbizottság első titkára már november 5-én közölte a megyei forradalmi munkástanács tagjaival, hogy a pártbizottság a régi államigazgatási szervek helyreállításáról és a forradalmi bizottságok működésének megszüntetéséről hozott határozatot. A megyei munkástanács tagjai ellenállás nélkül beszüntették a testület működését. Dancsi Józsefet, a munkástanács elnökét azonban négy nappal később, november 9-én a megyei pártbizottság hozzájárulásával a Szolnoki Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnöki tisztségével bízták meg. Dancsit 1957. január 31-én mozdították el tisztségéből. Kálmán István és a szolnoki pártvezetőség november 4-én, akárcsak korábban, október 26-án, ismét 180 fokos fordulatot hajtott végre és már a forradalmi tanácsok működésének korlátozására vonatkozó kormányhatározat megjelenése előtt felszámolta a megye forradalmi tanácsát.

A Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága november 7-én rendkívüli ülésen jelentette ki, hogy Kádár János Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának programjával mindenben egyetért és teljes mértékben támogatja annak megvalósítását. A Munkás-Paraszt Forradalmi Intézőbizottságnak átkeresztelt megyei tanács végrehajtó bizottságának tagjai közé azonban bevásztották Kablay Lajos helyőrségparancsnokot, Kurucz Józsefet, a munkástanács iparügyi biztosát, Vedródi Gusztáv mezőgazdasági biztost, továbbá Mondok József és Németh Béla közlekedési biztosokat is, akik október 23-a előtt is tagjai voltak a megyei tanácsnak. Juhász Imréné megyei tanácselnököt és Zsemlye Ferenc tanácselnök helyettest, akiket az október 26-i népgyűlésen mondattak le, nem vették vissza állásukba. A többi vezető tanácsi funkcionáriusnak november 3-án kézbesített felmondólevelét hatálytalanították így ők ismét elfoglalhatták helyüket a megyei közigazgatásban. A megyei tanács forradalmi intézőbizottságának ideiglenes vezetésével Tóth Imre elnökhelyettest bízták meg.⁵⁹

A megyei intézőbizottság utasítást adott a községeknek, járásoknak és városoknak, hogy végrehajtó bizottság helyett hasonlóképpen alakítsanak munkás-paraszt forradalmi intézőbizottságot. Erre általában nem került sor, de a megyei tanács végrehajtó bizottsága sem használta többé a forradalmi intézőbizottság elnevezést, tekintettel arra, hogy a kormány november 7-én rendeletet hozott a tanácsok végrehajtó bizottságai eredeti feladatkörének és jogainak visszaállításáról, továbbá intézkedett a megyei tanácsok mellé kormányösszekötők kinevezéséről.⁶⁰

A megyeszékhellyel ellentétben vidéken a régi közigazgatási rendszer visszaállítása többnyire széles ellenállásba ütközött. Különösen a Tiszántúlon indult nehezen újra a végrehajtó bizottságok működése. A Tiszafüredi járásban még decemberben is csak négy községben lehetett tanácsulást tartani, noha egy megyei értekezleten a járási vezetők már november közepén utasítást kaptak arra, hogy a községekben tanácsuléseket kell szervezni. Tiszaderzsén a tanácsulást alatt 3-400 fős tömeg gyűlt össze botokkal és fejszékkel felfegyverkezve a tanácsháza udvarán és követelte a tanácsstagok azonnali lemondását, amelyre a fenyegetés hatására sor is került: a tanácsulást feloszlatták. Tiszaigaron és Tiszafüreden a tanácsstagok nagy része el sem mert menni a meghirdetett ülésre. Egyedül Nagyivánban sikerült a tanácsulást megtartani, ahol a forradalom idején is a régi vezetés tartotta kezében a hatalmat. A Törökszentmiklósi járáshoz tartozó Kengyelen a végrehajtó

58 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 1. fcs. 1956. 19. ő. e. 1956. november 3.

59 MNL JNSZML XXIII. 2. Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyve, 1956/155.

60 Szabad Nép, 1956. november 9.

bizottság csak november végén kezdhetette meg működését, amikor karhatalmisták erőszakkal zavarták el a forradalmi tanács tagjait a községházáról.⁶¹ A Kunszentmártoni járáshoz tartozó Öcsödön november 19-én a végrehajtó bizottság összehívását maga a községi forradalmi tanács kényszerítette ki, amelyen a vb-tagokon kívül a forradalmi tanács tagjai is részt vettek. Leszavazták a tanácselnököt, és helyére a forradalmi tanács elnökét választották a vb élére.⁶² A forradalmi tanácsok sok helyen zavartalanul működtek tovább.⁶³

A helyi forradalmi szervek a fokozódó politikai nyomásnak novemberben még többnyire sikeresen ellenálltak és néhány esetben meg tudták akadályozni, hogy a leváltott funkcionáriusok ismét elfoglalják állásaikat. A Tiszafüredi Nemzeti Tanács 1956. november 23-án ülést tartott és éppen a kormány utasítására hivatkozva tiltakozott a járási tanács elnökhelyettesének visszahelyezése ellen. A kormányutasítás ugyanis kimondta, hogy akit a nép nem akar megtartani eddigi hivatalában, az menjen vissza a termelőmunkába. ⁶⁴ Gyökeres változást a forradalmi tanácsok és a végrehajtó bizottságok erőviszonyában csak a kormány december 8-án megjelent 17/1956. sz. határozata hozott, amely a forradalmi bizottságokat, illetve tanácsokat feloszlatta és elrendelte, hogy a forradalmi bizottságok által eltávolított vezetők térjenek vissza munkahelyeikre. A tanácsok végrehajtó bizottságainak tagjai sok helyen csupán december végétől mertek részt venni a végrehajtó bizottság ülésein. Ekkorra már a karhatalom hozzákezdett a lakosság megfélemlítéséhez.⁶⁵

1957. január végétől felgyorsult a Rákosi-rendszer menesztett funkcionáriusainak visszahelyezése és ezzel a restauráció a közélet minden szférájában. 1956. október 23-a után, 228 tanácsi vezető közül 126 vb-elnököt, elnökhelyetteset és titkárt távolítottak el állásából, vagy mondattak le a forradalmi gyűléseken. Március 15-ig közülük 56-an visszakerültek eredeti állásukba. A megyei tanács végrehajtó bizottságának és a járási tanácsok végrehajtó bizottságainak elnökeit nem helyezték vissza, de az elnökhelyettesek nagy része ismét elfoglalhatta állását. Az eltávolított négy városi vb-elnökből kettő, a 65 községi vb-elnökből 36 került vissza. Ugyanakkor a tanácsi apparátus létszámát jelentősen, 2108 főről 1735 főre csökkentették. Elsősorban a politikai szempontokat vették figyelembe és a létszámapasztást a forradalomban exponált tisztviselők eltávolítására használták fel, de a szakmailag leggyengébb dolgozókat is elbocsájtották, vagy más területre, alacsonyabb beosztásba helyezték. Egyidejűleg nagyarányú tisztogatást hajtottak végre a választott tanácstagok között. Kuti György, megyei tanácsi vb-titkár 1957. április 11-én összeállított jelentése szerint 143 olyan tanácstagot tartottak számon a megyében, aki „az ellenforradalom során kompromittálta magát” és ügyüket az összeférhetlenségi bizottság elé utalták.⁶⁶ Május közepéig összesen 168 tanácstagot hívtak vissza, közülük azonban csak 75 személy esetében indokolták a döntést egyértelműen a forradalomban való részvétellel.⁶⁷

A megyei tanács végrehajtó bizottságának 1957. január 21-i ülésén a forradalom időszakában lemondott Juhász Imréné vb-elnök és Zsemlye Ferenc vb-elnökhelyettes visszahívásáról hoztak határozatot, vagyis jóváhagyták eltávolításukat az apparátus éléről. Március 12-én új döntést hoztak és Zsemlyét visszahelyezték korábbi funkciójába. Juhászné vb-elnöki státuszának visszaállítását is kezdeményezték, ám megromlott egészségi állapotára és családi körülményeire hivatkozva maga kérte, hogy tekintsenek el ettől.⁶⁸ A levéltári dokumentumokból nem derül ki a szélsőségesen balos nézeteiről ismert Juhász Imréné

61 MNL JNSZML XXIII. 328. Tiszafüredi Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága. Titkárság. Titkos ügykezelésű iratok, 006/1957.; XXIII. 4. 0019/1957.

62 Uo.

63 MNL JNSZML XXXV. 61. f. 8. fcs. 1956. 3. ó. e.

64 Uo.

65 Uo.

66 MNL JNSZML XXIII. 4. c. 0019/1957.

67 MNL JNSZML XXIII. 4. b. 4/1957.

68 MNL JNSZML XXIII. 2. 1957. jan. 29-i vb-ülés 31/7/ sz. hat.; 1957. márc. 12-i vb-ülés 59. sz. hat.. – XXIII. 1. a. 1957. márc. 29-i tanácsülés 3. sz. hat.

döntésének oka. Sértette talán az önérzetét, hogy éppen azok akarták funkciójába visszahelyeztetni, akik nem sokkal előbb még visszahívását hagyták jóvá? Vagy inkább a február közepén történt ügyészi kinevezése miatt nem vállalta a megyei tanács elnökségét újra? Ugyanis mint járási, majd júliustól megyei ügyész a forradalom résztvevőivel szemben könyörtelen fellépést tanúsított. Juhászné országgyűlési képviselői mandátumát továbbra is megőrizte. Az 1957. június 3-án elhangzott parlamenti hozzászólásában az ügyészek és bírák liberalizmusát példákkal alátámasztva ostorozta, s a dolgozók kérésére hivatkozva követelte, hogy a megyei bíróságok mellé minél előbb szervezzék meg a népbírósági tanácsokat.⁶⁹

A Szolnok Megyei Tanács választott tagjai közül nyolc személyt zártak ki az 1956-os őszi eseményekkel kapcsolatosan, s közöttük olyanokat is, akik a forradalom eseményeiben közvetlenül nem vettek részt. Kaposvári Gyula múzeum-igazgatót azért távolították el a testületből, mert a november 4-e utáni napokban erélyesen és sikeresen lépett fel a volt ávosok által őrizetbe vettek szabadon bocsájtása érdekében. Talán érdemes a kor szellemét jól tükröző indoklást szó szerint idézni: „/Kaposvári Gyula/ ...mentőakciót indított többi társával a letartóztatott fasiszták kiszabadítására és mozgósította Dancsival, Kun Elekkel és még több hasonszőrű társával az embereket arra, hogy követeljék a fasiszták szabadon bocsájtását.” Várdai Jánosné tanácstagot pedig csupán házastársa tevékenysége miatt távolították el a megyei tanács tagjainak sorából, mivel a férj a törökszentmiklói Barnevál munkástanácsának elnöke volt.⁷⁰ A megyei tanács tagjainak és tisztviselőinek átvilágítása egészen júniusig folytatódott. Ebben elsősorban Zsemlye Ferenc, a visszahelyezett vb-elnökhelyettes és Juhász Imréné játszott kezdeményező szerepet, ez utóbbi vb-tag minőségében. Bejelentésük alapján a vb Papp Rózsa TŰK71-vezető, dr. Nagy Dezső megyei állatorvos, Vágási Kálmán agronómus, Závodszi Sándor sport-előadó ellen fegyelmi vizsgálatot indított.⁷² Koltai Józsefet, a megyei tanács munkaügyi osztályának vezetőjét ellenforradalmi tevékenység miatt elbocsájtották, ám a Minisztertanács Titkársága enyhítette büntetését, de az alacsonyabb beosztás helyett, inkább máshol vállalt munkát. Sós József, a Kunszentmártoni Járási Tanács vb-elnöke önként mondott le tisztségéről, Sipos Istvánt, a Törökszentmiklói Városi Tanács megbízott vb-elnökét viszont a megyei tanács végrehajtó bizottsága elbocsájtotta állásából.⁷³ Valamennyiük ellen ellenforradalmi tevékenységükre hivatkozva indult meg a vizsgálat, jóllehet az őszi eseményekben Sipos kivételével csak passzív szerepet tölthettek be. A káderlapok és egyéb személyi iratok kiadása, vagy belépésük a tanácsokon belül alakult forradalmi bizottságokba súlyos fegyelmi vétségnek számított.⁷⁴ A forradalomban való részvétel miatt, 1957. május közepéig 19 községi vb-elnököt és 14 vb-titkárt váltottak le.⁷⁵

Jó félévvel a Kádár-kormány hatalomra kerülése után már a közigazgatás minden szintjét megbízható káderek töltötték meg és tömegesen folytak a bírósági eljárások a forradalmi tanácsok vezetőivel és meghatározó tagjaival szemben. Különösen súlyos büntetésre, olykor 10-15 évre ítélték azokat, akik a Kádár-kormány rendeletével szembeszegülve a forradalmi közigazgatási szerveket november 4-e után nem oszlatták fel és a tanácsi igazgatás visszaállítását gátolni igyekeztek. A Kunhegyesi és a Kunszentmártoni járás forradalmi vezetőit népbíróság elé állították, de a Tiszafüredi járás tisztségviselőire is szigorú ítéleteket szabtak ki. A bíróságoknak nem az igazságszolgáltatás, hanem a megtorlás és megfélemlítés volt a céljuk. Ezt bizonyítja, hogy abban az esetben, ha a forradalmi tanács

69 Tiszavidék, 1957. június 5.

70 MNL JNSZML XXIII. 1. a. 1957. márc. 29-i tanácsülés 2/1957. sz. hat.

71 TŰK: Titkos ügykezelésű iratok

72 MNL JNSZML XXIII.. 2. 1957. ápr. 23-i vb-ülés 100/3/1957. sz. hat.

73 Sipos István 1956-ban a Jászberényi Járási Tanács elnöke volt, csak a forradalom leverése után lett a Törökszentmiklói Járási Tanács megbízott elnöke.

74 MNL JNSZML XXIII. 1. a. 1957. jún. 28-i tanácsülés 23. sz. hat.

75 MNL JNSZML XXIII. 4. b. 4/1957.

vezetője emigrált, mint például Mezőtúron és Kunhegyesen a tanács elnök-helyettesét, vagy valamelyik tagját ítélték aránytalanul súlyos büntetésre.

Kiadványunkban a megyei, járási, városi és községi forradalmi szervek vezetőinek adatait tüntettük fel. Az elnökök, elnök-helyettesek, titkárok és különleges megbízást teljesített személyek nevét vettük fel. Néhány esetben azokat is szerepeltettük, akik kiemelt funkciót nem viseltek ugyan, de a testületekben meghatározó személyiségeknek számítottak. A nemzetőr-parancsnokokat csak akkor neveztük meg, ha egyúttal a forradalmi tanácsoknak is tagjai voltak. Adataink Szolnok megye BM-monográfiájából és operatív dossziéiból származnak, amelyek eredeti példányai az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találhatóak.⁷⁶

⁷⁶ ÁBTL. V – 150376 (146/K.) - O – 17702 (3. 1. 5.)

III. 4. Szolnok megye közigazgatás története a Kádár-rendszer időszakában

III. 4. 1. A harmadik tanácstörvény és végrehajtása Szolnok megyében

A tanácsi munka húszéves tapasztalataira építve illetve a gazdasági és politikai változásokra figyelemmel az országgyűlés 1971-ben új tanácstörvényt fogadott el. Az 1971. évi I.t.v. harmadik tanácstörvényként vált ismertté. Az előzőekhez képest a legjelentősebb változás a tanácsok jellegének meghatározásában történt. Eszerint a tanácsok a nép hatalmát megvalósító szocialista államnak a demokratikus centralizmus alapján működő népképviselői-önkormányzati és államigazgatási szervei. Ez a változtatás azt jelentette, hogy a tanácsok munkájában a korábbinál jóval nagyobb szerepet kellett kapnia az önkormányzati jellegnek, amely a tanácsok növekvő önállóságát és öntevékenységét célozta. Ez természetesen azzal járt együtt, hogy a helyi igényeket figyelembe vevő tanácstestületi döntésekhez a szükséges gazdasági eszközöket is biztosítani kellett. Ezért a tanácsok szabadabb kezet kaptak a tervezésben, az anyagi eszközök felhasználásában. A törvény ismét rendelkezett arról, hogy milyen területeken működjenek tanácsok, a helyi tanácsok (község, nagyközség, város) mellett külön kategóriaként sorolja fel a megyei tanácsokat és a fővárosi tanácsot. Sor került a járások reformjára is, a járási tanácsi testületek és a végrehajtó bizottságok megszűntek. A járások a megyei tanácsok kihelyezett szervei lettek. A járásokban ugyanis a törvény előírása szerint már nem alakultak tanácstestületek és vb-k, csupán igazgatási területi egységként maradtak meg a járások. A járási hivatalok a megyei tanácsok területi szakigazgatási szerveiként működtek 1983. december 31-ig, amikor is működésüket megszüntették, helyettük a városkörnyéki községek rendszerét állították föl, majd a tanácskorszak utolsó éveiben a kétszintű közigazgatás létrehozásával a nagyközségeket is közvetlenül a megyei tanács alá rendelték. A törvény újraszabályozta a tanácsok feladatait is: a tanács képviseli – úgymond – a lakosság érdekeit, gondoskodik a jogszabályok végrehajtásáról, a központi állami célkitűzések végrehajtásáról, biztosítja az államigazgatási feladatok végrehajtását, érvényre juttatja a nemzetiségek jogait, szervezi a lakosság közvetlen és állandó részvételét a tanácsi feladatok megoldásában. A tanács országos jelentőségű kérdéseket is megvitathat, javaslatokat terjeszthet fel központi szervekhez. Gondoskodik a megye településeinek fejlesztéséről, szervezi a lakosság szükségleteinek kielégítését, különösen a művelődésügyi, egészségügyi, szociális, lakás, kommunális, kereskedelmi ellátást, és egyéb szolgáltatásokat. A tanács anyagi eszközeivel önállóan gazdálkodik, maga határozza meg fejlesztési programját, költségvetését, középtávú pénzügyi tervét. Ugyanakkor a tanács vállalatokat és intézményeket is létesíthet a lakossági igények kielégítésére.

III. 4. 2. A tanácstörvény továbbfejlesztése az 1980-as években

Az 1985. évi IV. törvény a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény módosításáról, továbblépést jelent a tanácsok tevékenységének szabályozásában, a helyi tanács felelősségét és döntési jogosultságát, a lakosság érdekeinek képviselőiét hangsúlyozva. A helyi kezdeményezés, a döntések megvalósításához szükséges eszközök megteremtése érdekében módosítja a törvény számos ponton a tanácsok hatás- és feladatkörét, meghatározva, hogy milyen jogosítványokat nem ruházhat át a vb-re vagy a szakigazgatási szervekre. (Ehhez a jogszabályhoz kötődik a 25/1985. (V. 6.) MT számú rendelet a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény végrehajtásáról rendelkező 11/1971. (III. 31.) Korm. számú rendelet módosításáról.)

Az 1987. évi XI. törvény a jogalkotásról a tanácsokat is a jogalkotók között sorolja fel, a tanácsrendeletek okából. Az 1987. évi 21. számú törvényerejű rendelet a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény egyes rendelkezéseinek módosításáról, a kétszintű igazgatás bevezetéséről határoz: a megyei tanács alá rendeli a nagyközségi, községi tanácsok törvényességi felügyeletét, végrehajtó bizottságaik irányítását stb. A végrehajtást szabályozó 63/1987. (XII. 2.) MT számú rendelet Fejér, Komárom, Szolnok és Vas megyét jelölte ki a kétszintű irányítás bevezetésére.

A megyei igazgatás szintje

„Új osztályok a Megyei tanácsnál” ezzel a címmel jelent meg írás a Tiszavidék 1957. január 20-i számában. A tudósítás hírt adott arról, hogy a megyei tanácsnál a 15 osztályt 10-re csökkentették. Összevonták a testnevelési sportbizottságot, a népművelési és oktatási osztályt, mely művelődési osztály néven működik. Az élelmiszeripari osztály és a város-és községgazdálkodási osztály egy részéből ipari osztályt szerveztek. Az osztály másik részéből szervezték meg az építési és közlekedési osztályt. A megyei tanács osztályainál megszűnt az önálló gazdálkodás, a főkönyvelőség munkáját ezután a pénzügyi osztály végezte. Az osztályok tervezési, statisztikai és beruházási munkáját a tervosztály bízták.

Az év júliusában a következő osztályok dolgoztak a megyeházán:

- Titkárság
- Gondnokság
- Pénzügyi osztály
- Ipari osztály
- Munkaügyi osztály
- Művelődési osztály
- Egészségügyi osztály
- Kereskedelmi osztály
- Terv osztály
- Igazgatási osztály
- Mezőgazdasági osztály
- Építési osztály

A megyei tanács 1971-ben alkotta meg szabályrendeletét a tanácsokról szóló 1971. I.t.v. és a végrehajtására kiadott 11/1971. (III.31.) Korm. rend. szerint. A szabályzat 15 tagú végrehajtó bizottság létrehozását írta elő. A vezető tisztségviselők között a megyei tanács elnökét, a három elnökhelyettesét és a végrehajtó bizottság titkárát említették. A szakigazgatási szervek a következők:

- Egészségügyi és Szociálpolitikai osztály
- Építési, Közlekedési és Vízügyi osztály
- Ipari osztály
- Igazgatási osztály
- Kereskedelmi osztály
- Mezőgazdasági-és Élelmezésügyi osztály
- Munkaügyi osztály
- Művelődésügyi osztály

- Pénzügyi osztály
- Személyzeti és Oktatási osztály
- Terv osztály
- Titkárság (három osztályt szerveztek: Szervezési osztály, Elnöki Hivatal, Gazdasági Hivatal)
- Egyházügyi tanácsos

Két év múlva a megyei tanács kisebb módosításokat végzett a Szervezeti és Működési Szabályzatában. A szakigazgatási szervek lényegében változatlanok maradtak csupán annyi változás történt, hogy létrehozták az elnöki titkár funkcióját.¹

Az 1980-ban kiadott szervezeti és működési szabályzat nem sok változást hozott a szakigazgatási szervek felépítésében. A végrehajtó bizottság létszáma továbbra is 15 fő maradt. A tisztségviselők a tanácselnök, a három tanácselnök-helyettes és a végrehajtó bizottság titkára. Az osztályok kiegészültek a Testnevelési és Sport Hivatallal, illetve a Titkárságon belül megszervezett Gazdasági Hivatallal és a Szervezési és Jogi osztállyal. Az egyházügyi tanácsos megnevezést felváltja az osztályvezetői beosztásnak megfelelő egyházügyi titkár.² Az 1984-ben kiadott Szervezeti és Működési Szabályzat csupán annyit módosított az osztályokon, hogy a Közlekedési osztály különvált, így a volt Építési-Közlekedési és Vízügyi osztály a továbbiakban Építési és Vízügyi osztály lett.³

Az 1985-ben megjelent szabályzat legjelentősebb változtatása, hogy az osztályok mellett legalább hat szaktitkárt említ. A Titkárság Gazdasági Hivatalát ezentúl Gazdasági és Ügyvitelszervezési osztálynak nevezik. Megmaradt az egyházügyi titkár beosztása de bővült a titkárok létszáma. A katonai jellegű ügyekkel a katonai referens foglalkozik. A szakmai titkárok az elnöki titkár, az ifjúsági titkár, környezetvédelmi titkár, Alkoholizmus Elleni Bizottság titkára, Cigányügyi Koordinációs Bizottság titkára.⁴

1989 márciusában egy előkészítő munkacsoport kidolgozta a megyei szakigazgatási szervezet korszerűsítésére irányuló javaslatot. A kétszintű igazgatási rendszer bevezetése után a helyi tanácsok önállóságának növelése volt a cél, így a megyei szintű tanácsapparátus teljes racionalizálása és átszervezése jelentette az egyik fő feladatot. A végrehajtó bizottság júniusban tárgyalta az elkészült javaslatot. A tervezet a tanácselnök és a végrehajtó bizottság titkára jogállását változatlanul hagyta. Az addigi 3 tanácselnök-helyettes létszámát viszont egy főre kívánta csökkenteni. A tisztségviselők munkáját segítő törzskari szervezetet kívántak létrehozni 3 szervezeti egységgel. Ezek az Elnöki Iroda, Személyzeti és Oktatási Hivatal és a Titkárság. A szakigazgatási szervezetnek osztályokra történő tagolását indokoltnak tartották. A 14 szakosztály és 4 önálló szakmai titkár helyett azonban csak 8 szakigazgatási szerv működését tartották célszerűnek. Ezek a következők: Építési, Közlekedési és Vízügyi osztály (ide tartozott a környezetvédelmi titkár és a megyei főépítész), Igazgatási osztály, Ipari és Kereskedelmi osztály, Mezőgazdasági és Élelmezésügyi osztály, Művelődési, Ifjúsági és Sport osztály (ide került az egyházügyi titkár), Pénzügyi osztály, Szociális és Egészségügyi

1 „A tanácstörvény és végrehajtási rendelkezései Szolnok megyében” .Megjelent: Szolnok Megye Tanácsának Közlönye. 1973. november. Külön kiadás.

2 Szolnok Megye Tanácsának 1980. 1. sz. tanácsrendelete a Megyei Tanács Szervezeti és Működési Szabályzatáról. Megjelent: Szolnok Megye Tanácsának Közlönye, 1980. rendkívüli kiadásában.

3 Szolnok Megye Tanácsának 1984. évi 1. számú tanácsrendeletével módosított 1980. évi 1. sz. tanácsrendelete a Megyei tanács és Szerve Szervezeti és Működési Szabályzatáról. Megjelent: Szolnok Megye Tanácsának Közlönye 1984. jún. külön szám.

4 Szolnok Megye tanácsának Közlönye. 1985. dec. Különszám: A Megyei Tanács és Szerve Szervezeti és Működési Szabályzatáról.

osztály (ide került a Cigányügyi Koordinációs Bizottság titkára és a Megyei Egészségvédelmi Tanács titkára), Terv és Munkaügyi osztály. 5

A közelgő változásokat érzékeltette, hogy 1989. november 28-án kibővített ülésre került sor az újonnan alakult politikai pártok képviselőinek részvételével. A megyeháza V. B. termében Szolnok Megyei Tanács Politikai Érdekegyeztető Bizottsága megnevezéssel került sor a megbeszélésre, amelyen részt vettek a FIDESZ, HNF MB, FKgp, MSZDP, MSZP, Magyar Néppárt, MDF, SZDSZ, és a Münnich Ferenc Társaság képviselői.⁶ 1990. január 1-től megváltozott a megye neve is, Szolnok megyéről Jász-Nagykun-Szolnok megyére módosult.⁷

A városok igazgatása

A „harmadik tanácstörvény” után a városokban általában a Titkárság mellett még megszervezték a Pénzügyi-Terv-Munkaügyi osztályt, Műszaki osztályt, Igazgatási osztályt, Egészségügyi és Szociálpolitikai osztályt, Művelődésügyi osztályt, Termelés- és Ellátás Felügyeleti osztályt.

1982-ben megváltozott az elrendezés. A 3/1982 (TK.8.) MTT utasítás ugyanis irányelveket tett közzé a hivatali szervezet működésének egyszerűsítésével kapcsolatban. Ennek alapján a városoknál az egymáshoz kapcsolódó feladatokat ellátó szakigazgatási szervek összevonásával, átcsoportosításával ezentúl négy, illetve ötosztályos szervezetben látták el feladataikat. A négyosztályos szervezetben: Városfejlesztési és Gazdálkodási osztály, Művelődési, Egészségügyi és Sport osztály, Hatósági osztály, és Titkárság megszervezését javasolták. Az ötosztályos felépítésnél ezek az osztályok kiegészültek a Pénzügyi, terv- és Munkaügyi osztállyal. Az új osztályok 1982. július 1-től kezdték meg működésüket.⁸

Az 1984-ben városi rangra emelt Tiszafüred⁹ például a következő osztályokkal kezdte meg működését: Titkárság, Hatósági osztály (ezen belül igazgatási csoport, ipar- kereskedelmi csoport, építési csoport, gyámügyi csoport), Városfejlesztési és Gazdálkodási osztály (pénzügyi csoport, mezőgazdasági csoport) valamint Művelődési Egészségügyi és Sport osztály.

Járási igazgatás

1961-ben megszűnt a Jászapáti járás, községeit a Jászberényi járáshoz sorolták be, kettő kivételével, Jászladány és Tizsasüly a Szolnoki járáshoz került. 1965-ben megszűnt a Kunhegyesi járás, községei közül Kenderest, Kunhegyest, Tiszagyendát és Tiszaroffot a Törökszentmiklósi járáshoz, Abádszalókot, Kunmadarast, Tiszaburát és Tomajmonostorát a tiszafüredi járáshoz csatolták.

A tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény cikk kimondta, hogy a tanácsi hatáskörbe tartozó járási szintű államigazgatási feladatokat a továbbiakban a járási hivatalok lássák el, melyek a területileg illetékes megyei tanács végrehajtó bizottságainak önálló hatáskörű

5 MNL JNSZML Szolnok MT V.B. ir. Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyvei. 1989. I. köt. 442-446. „Előterjesztés a Megyei Tanácsnak a megyei tanács vb. Szakigazgatási szervezete strukturájának korszerűsítésére, átszervezésére”

6 MNL JNSZML Szolnok MT V. B. ir. Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyvei. 1989. I. köt. 864. p.

7 Szolnok megye nevének megváltoztatását az MDF Karcagi szervezete kezdeményezte még 1989-ben a kunok letelepülésének 750. évfordulója alkalmából. A megyei tanács végrehajtó bizottsága május 23-án tárgyalta az előterjesztést, majd egy előkészítő bizottságot hozott létre az előzetes állásfoglalás elkészítésére. A Minisztertanács 9/1989 MT. sz. rendeletével módosította a megye elnevezését. MNL JNSZML Szolnok MT V. B. ir. Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyvei. 1989. I. köt. 351. p. 72/1989. sz. vb. határozat.

8 Szolnok Megye Tanácsának Közlönye, 1982. máj. 93. p.

9 Az 1980-as években városi rangra emelték még Kunszentmárton (1986), Martfüt, Jászapáti, Kunhegyest (1989).

szerveként működnek. A járási hivatalok kialakítását 1971. januárjában kezdték meg. A Szolnok Megyei Tanács V. B. 107/1971. sz. határozata intézkedett a szervezet kialakításáról, amelyet úgy hajtottak végre, hogy április 25-től már az új szervezeti keretek között végezték a hivatali munkát. A járási hivatalok elnevezése is tükrözte a változásokat, hiszen mindegyik a Szolnok Megyei Tanács V. B. járási hivatala lett (pl.: a Jászberényi Járási Tanácsból a Szolnok Megyei Tanács V. B. Jászberényi Járási Hivatala lett).

A járási hivatalok belső szervezeti egységekre történő tagozódása az alábbiak szerint alakult:

- Titkárság
- Pénzügyi, Terv- Munkaügyi osztály
- Élelmiszergazdasági és Kereskedelmi osztály
- Műszaki osztály
- Igazgatási osztály
- Művelődésügyi osztály
- Egészségügyi osztály

Az osztályok elnevezése a különböző járási hivataloknál változhatott, nem szervezték meg az Élelmiszergazdasági osztályt, helyette a Mezőgazdasági osztály vált általánossá minden hivatalban. Megosztották a Műszaki osztályt is, Jászberényben külön Ipari és Építési osztályt szerveztek, Kunszentmártonban Ipar-Kereskedelmi és Építés-Közlekedési osztályt hoztak létre.

A járási hivatal élén álló elnök egyszemélyi vezetőként irányította a járási apparátus tevékenységét. A két nagy lélekszámú járásban (Szolnok és Jászberény) már a kezdeti időszakban függetlenített elnökhelyetteset alkalmaztak, a későbbiek során a többi három járásban is. Az elnökhelyettes a járási hivatal elnökének általános helyettese volt. Az egységek élén álló osztályvezetők tevékenységükért a hivatal elnökének tartoztak felelősséggel.

1979-ben kisebb módosítások történtek az osztályok szervezetében. A Kunszentmártoni, Szolnoki, Tiszafüredi Járási Hivataloknál hat szervezeti egységet alakítottak ki. A Pénzügyi, Terv-és Munkaügyi osztály a hivatal pénzügyi, adóügyi, tervezési, munkaügyi feladatait látta el. Az Egészségügyi és Szociálpolitikai osztályt egészségügyi és szociális szakigazgatási feladatok ellátására szervezték meg. A Művelődésügyi osztály az oktatási és közművelődési ügyeket intézte. A negyedik osztály a Testnevelési és Sportfelügyelőség. Az általános Igazgatási osztály feladatköre jelentősen bővült, hiszen 1980-tól ez intézte az igazgatási, titkársági, mezőgazdasági, élelmiszerügyi, ipari, kereskedelmi, építési, közlekedési, vízügyi feladatokat. A hatodik az önálló személyzeti csoportvezető. A Jászberényi Járási Hivatal szervezeti felépítése annyiban tért el, hogy itt nem szervezték meg az Egészségügyi és Szociálpolitikai osztályt.¹⁰ A hivatalok beosztása lényegében változatlanul fennmaradt 1983. december 31-ig, a járások megszűnéséig.

1974-ben módosították egyes községek járási besorolását. Jászladány a Szolnoki járástól a Jászberényi járáshoz, Mezőhék a Szolnoki járástól a Kunszentmártoni járáshoz, Fegyvernek, Kenderes, Kunhegyes, Kengyel, Kuncsorba, Örményes, Tiszabó a Törökszentmiklósi járástól a Szolnoki járáshoz, Tiszagyenda, Tiszaroff a Törökszentmiklósi járástól a Tiszafüredi járáshoz került.

¹⁰ Szolnok MT V. B. 1056/1979. (XII. 18.) vb. határozat.

Községi igazgatás

1957 után megszüntették néhány kisebb település önállóságát. Szandaszőlőst 1962-ben egyesítették Szolnokkal. 1966-ban Kungyalut csatolták Kunszentmártonhoz. Tiszafüredhez csatolták 1966-ban Tiszaörvényt, majd 1976-ban Tizzaszőlőst. 11

Az 1016/1969. (IV. 29.) sz. szerint az ötezer főt meghaladó települések nagyközséggé alakulhattak. Jászapáti, Kunhegyes, Kunszentmárton, Tiszaföldvár, Tiszafüred, Abádszalók, Cibakháza, Fegyvernek, Jászárokszállás, Jászfényszaru, Jászkisér, Jászladány, Kenderes, Kunmadaras, Martfű, Öcsöd, Rákóczifalva, Újszász ezután alakultak nagyközséggé.

1974-ben változott egyes községek járási helye is. Jászladány nagyközség a Szolnoki járástól a Jászberényi járáshoz, Mezőhék község a Szolnoki járástól a Kunszentmártoni járáshoz, Fegyvernek, Kenderes, Kunhegyes nagyközségek valamint Kengyel, Kuncsorba, Örményes, Tiszabő községek a Törökszentmiklósi járástól a Szolnoki járáshoz kerültek. Ezzel egyidőben Tiszagyenda, Tiszaroff községeket a Törökszentmiklósi járástól a Tiszafüredi járáshoz csatolták.

Az Elnöki Tanács 34/1974. sz. határozata alapján megkezdődött a közös tanácsok kialakítása a megyében. Ennek értelmében az alábbi változások következtek be a területi beosztásban:

- Jászapáti nagyközségi közös tanács (székhelye Jászapáti) néven egyesült Jászapáti, Jászivány.
- Tizsakürt községi közös tanács (székhelye Tizsakürt) néven egyesült Tizsakürt, Nagyrév, Tiszainoka.
- Zagyvarékas községi közös tanács (székhelye Zagyvarékas) néven egyesült Zagyvarékas, Szászberek.
- Tizzaszentimre községi közös tanács (székhelye Tizzaszentimre) néven egyesült Tizzaszentimre, Tomajmonostora.

Az Elnöki Tanács 5/1977. sz. határozata alapján a következő községek alakítottak közös tanácsot:

- Abádszalók nagyközségi közös tanács (székhelye Abádszalók) néven Abádszalók, Tiszaderzs.
- Alattyán községi közös tanács (székhelye Alattyán) néven Alattyán, Jásztelek.
- Jászárokszállás nagyközségi közös tanács (székhelye Jászárokszállás) néven Jászárokszállás, Jászágó.
- Jászfényszaru nagyközségi közös tanács (székhelye Jászfényszaru) néven Jászfényszaru, Jászfelsőszentgyörgy, Pusztamonostor.
- Csépa nagyközségi közös tanács (székhelye Csépa) néven Csépa, Tisasas, Tiszaug.
- Kőtelek községi közös tanács (székhelye Kőtelek) néven Kőtelek, Nagykörű, Tisasüly.
- Kunszentmárton nagyközségi közös tanács (székhelye Kunszentmárton) néven Kunszentmárton és Szelevény.
- Mesterszállás községi közös tanács (székhelye Mesterszállás) néven Mesterszállás, Mezőhék.
- Örményes községi közös tanács (székhelye Örményes) néven Örményes, Kuncsorba.
- Tiszajenő községi közös tanács (székhelye Tiszajenő) néven Tiszajenő, Vezseny.

11 1990 után több dinamikusabban fejlődő lakott településrész is önálló községi státuszt nyert Pl. Berekfürdő, Csataszög, Hunyadfalva, Tizzaszőlős.

- Tiszafüred nagyközségi közös tanács (székhelye Tiszafüred) néven Tiszafüred, Tiszaszőlős.
- Tiszaroff községi közös tanács (székhelye Tiszaroff) néven Tiszaroff, Tiszagyenda.
- Tószeg községi közös tanács (székhelye Tószeg) néven Tószeg, Tiszavárkony.

A járások megszűnése után a városkörnyéki községek rendszerét állították föl. Az Elnöki Tanács 1984-ben kijelölte azokat a városi tanácsokat és városi joggal felruházott nagyközségeket, amelyek közreműködtek a körzetükhöz rendelt települések megyei irányításában. Szolnok megyében nyolc körzetet állapítottak meg (Jászberény város, Karcag város, Kisújszállás város, Mezőtúr város, Szolnok város, Tiszafüred város, Törökszentmiklós város, Kunszentmárton városi jogú nagyközség)

A tanácskorszak utolsó éveiben (Szolnok megyében 1988-tól) a kétszintű közigazgatás létrehozásával a nagyközségeket is közvetlenül a megyei tanács alá rendelték.

Már 1989-ben megkezdődött a községi közös tanácsok szétválása és önálló tanácsok kialakítása. Jászfényszarutól levált Jászfelsőszentgyörgy és önálló tanácsot alakított. Az Örményeshez tartozó Kuncsorba szintén önálló szakigazgatási szervvel kezdte meg működését. Szászberek Zagyvarékastól szakadt el. Vezseny Tiszajenőtől, Tiszagyenda Tiszarofftól vált le. Tomajmonostora a Tizzaszentimrei Községi Tanáccsal szakította meg közös igazgatási ügyeit. Tiszaderzs szintén önálló lett és kivált Abádszalókból.¹²

¹² MNL JNSZML Szolnok MT V. B. ir. Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyvei. 1989. I. köt. 347-348. p. 66/1989. sz..vb. határozat.